

HALÁSZ ANTAL

A hazatértek

A bukovinai magyarok
kétszáz esztendeje

II. kiadás.

GRAFIKA NYOMDAI MŰINTÉZET
NAGYVÁRAD 1941

Bevezetés

Az utóbbi években a magyar közvélemény élénk érdeklődést tanúsított a Bukovinában élő magyarok iránt. Erdély boldog sorsfordulása előtt egy esztendővel borzalmas tűzvész pusztította el Józseffalvát, amikor a magyar társadalom olyan példaadó testvéri együttérzésének adta tanújelét, amely párját ritkítja újkori történetünkben.

A tűzvészt követő hetekben a bukovinai magyarok között töltött tartózkodásom alatt alkalmam volt egy olyan erős magyar közösségben élő népet megismerni, amely majdnem két évszázados üldöztetés és szenvedés alatt is rendületlenül és szívósan ragaszkodott hitéhez, fajához és ősi nevéhez.

Az öt magyar falu: Hadikfalva, Andrásfalva, Isten-segits, Fogadjisten és Józseffalva lakosságának minden tagja öntudatosan és büszkén vallotta meg székely származását, tiltakozva a „csángó“ elnevezés ellen.

Elbeszéléseikben, dalaikban büszkén emlékeznek meg őseik hősi magatartásáról. A Székelyföldről való menekülésüknek visszatérő fájó emlékét a mai napig is őrzik, amit legjobban talán ez a dal fejez ki:

*Mikor Csíkból elindultam,
Szívem se vót, úgy búsultam.
Kezem fejemre kapcsoltam,
S én magamat úgy sirattam.*

Ezeknek a székely-magyaroknak, akik annyira visszavágytak az anyaországba — az életét, a kiüldözteté-

sét és kivándorlásuknak történetét igyekszem ebben a könyvecskémbe személyes tapasztalataim és tanulmányaim alapján a közönséggel megismertetni.

Nagyvárad, 1941. július hó.

A szerző.

I.

Vitam et sanguinem! Életünket és vérünket királynőnkért, Mária Teréziáért! A szép szőke királynő örökké szerelmes, de birodalmáért annyit aggódó és remegő szívét megnyugtatta a magyar nemesség talán nem is várt egyöntetű áldozatkészségének felajánlása. A pozsonyi királyi vár fényes tróntermében 1741. szeptember 11-én délelőtt 11 órakor gyűltek össze a magyar rendek, hogy a királynő kívánságát meghallgassák.

Mária Terézia sötét gyászruhában, fején Szent István koronájával fogadta a magyar nemeseket. Körülötte az országnagyok, távolabb a főrendek és a követek állottak. Batthyány Lajos főkancellár adta elő a királyi kívánságokat, majd a királynő remegő hangon ecsetelte a birodalom megrendítő helyzetét:

— „Szomorú, elhagyott állapotunk visz reá, hogy írásban tegyünk előterjesztést a tekintetes Rendegeknek örökös tartományunknak Ausztriának megtámadása felől és azon rendelkezésünkről, amelyeket tenni kell a magyar birodalomnak, személyünknek és gyermekeinknek fenntartása kérdésében. Mindenkitől elhagyatva, egyedül a magyar hűséghez és ősi vitézségéhez folyamodunk. Kérjük a Rendeget, gondoskodjanak e végső veszélyben mulasztás nélkül hathatósan személyünk, gyermekeink, koronánk és birodalmunk biztosításáról. Ami minket illet mindenben és ami a birodalom régi boldogságának, a nemzet fényének helyreállítására vonatkozik, tapasztalni fogják a karok és rendek királyi jóakaratomat és figyelmünket“.

A királynő őszinte szavai, de különösen elbűvölő személye és szeretetreméltósága mély hatást váltott ki a magyar főurakban, akik még csak nem is olyan nagyon régen hűvösen és tartózkodóan viselkedtek minden olyan kívánsággal szemben, amely újabb áldozatokat kívánt. Féltették a nemzetet, de elsősorban saját kívánságaik és jogaik csorbíthatatlanságáért szálltak síkra.

A fényes trónterembe beáramló napsugár visszatükröződött a kirántott ősi kardokon, miközben a királynő szemében egy könnycsepp jelent meg. A megelégedés és talán a boldogság első halvány sugara.

A hatalmas birodalom bizonytalan alapján ingadozó pillérei mellett a magyar nemesség nagy megnyilatkozása volt az első erős tartóoszlop és erre a királynő nyugodtan számíthatott. Csak a körülötte álló tanácsadói, az osztrák miniszterek dűnnyögtek haragosan és hangos megjegyzésekkel is kifejezést adtak elégedetlenségüknek. Sehogysem tudtak belenyugodni abba, hogy a királynő a magyar nemzethez fordult segítségért. Attól tartottak ugyanis, hogy a magyar önkéntesek fölszerelésével Mária Terézia magának fegyverez fel ellenséget. Jobban szerették volna, ha a magyarok a fegyverkezés helyett pénzbeli adó járulékokban mutatják ki áldozatkészségüket.

Mária Terézia nem csalódott. Ezt ő már abban a percben érezte, „amikor feltárta a birodalom és családja helyzetét. A magyar főurak amikor hűségnyilatkozatot tettek, nem a gyűlölt Habsburgot látták a királynőben, hanem a fiatal anyát és asszonyt, a tapasztalatlan, magárahagyott uralkodónőt, aki osztrák tanácsadóinak ellenére a magyar lovagiasságra és férfiaságra számítva kéri a nemzet oltalmát.

A sok megaláztatást és bántalmat ért magyar főurak pillanatig sem haboztak. Felajánlották támoga-

tásukat, ha kell életüket és vérüket az anyáért, az asszonyért és a királynőért.

Az uralkodónő váratlan lépése és a magyar rendeknek történelmi jelentőségű nyilatkozata igen rövid idő alatt érezte hatását. A birodalmat minden oldalról veszélyeztetett háborúra, amelyet Mária Terézia rokonai a *pragmatica sanctio* ellen indítottak, nem várt fordulatot jelentett a magyarok hűségnyilatkozata. A Pozsonyban tartózkodó külföldi követek jelentései izgalomba hozták az európai hatalmakat, amelyek kevésbé voltak tisztában a magyar erő és segítség jelentőségével. A magyar felkelés azonban csakhamar eredményre vezetett s alig egy éven belül, annak ellenére, hogy az örökösödési háború 1748-ig eltartott, a királynő a nemzet segítségével biztosította uralmát.

II.

Huszonhárom éves és három leánygyermek anyja volt Mária Terézia, amikor apjának III. Károlynak örökét átvette. Súlyos megpróbáltatások és viszonyok között került uralomra. Mind fenyegetőbbé vált az a veszedelem, hogy Középeurópának századokon át irányító hatalma, a Habsburgok monarchiája, amelynek nemzeti alapja nem volt, a család férfiágának kihaltával felbomlik alkotó szerveire.

Mária Teréziának meg kellett küzdenie az ujabbkori történet egyik legnagyobb problémájával: hogy lehet a sokféle népfajokból alakult birodalmat nemcsak összetartani, hanem tovább szervezni is, amidőn csaknem minden szomszédja fegyveresen fenyegeti.

Apjának halála után elsősorban lépéseket tett a magyarokkal való megegyezésre. Levelet intézett a

magyar rendekhez, amelyben őket a birodalom átvételéről értesíti, egyszersmind ígéri, hogy szabadságukat megtartja és rövid időn belül országgyűlést hív össze. Ez a sietség nem volt minden ok nélkül. A fiatal uralkodónő érezte, hogy a legtöbb európai állam megtámadja a *pragmatica sanctio*t. A rokonok kapzsisága és az a kétszínű játék, melyet vele folytattak, mindezek dacára mélyen megdöbbenette.

Rövid idő múlva már megérkeztek a követelésekről szóló jegyzékek. II. Frigyes porosz király Sziléziai követelte, a bajor választó-fejedelem francia segítséget vett igénybe Csehország és Felső-Ausztria megtámadásához. Ugyanakkor a spanyolok és nápolyiak az olasz birtokra vetették ki hálójukat. Nem csoda tehát, ha Mária Terézia biztonságérzetének hiányában teljesen elkedvetlenedve igyekezett az örökös tartományok fővárosából Pozsonyba menni, ahol a magyaroktól remélt támaszt a nagyapai örökség, I. Lipót birodalmának és az apai fáradozás, a családi örökösödés biztosításának megmentésére.

A magyar rendeknek viszont igen sok panaszuk volt. Országgyűlést III. Károly 1729. óta nem hívott össze. Tanácsadói között nem volt magyar és így érthető, hogy a rendek is sürgették az alkotmányos élet visszaállítását. Kijelentették, hogy a legmesszebbmenő áldozatokra is hajlandók, amennyiben a királynő megkoronáztatja magát és megerősíti a nemzet szabadságait. Pálffy János országbíró közvetített a rendek és a királynő között, ajánlotta Mária Teréziának, hogy sürgősen hívja össze az országgyűlést, koronáztassa meg magát és a nemzet követeléseinek tegyen eleget. Az uralkodónő teljesítette a kívánságot és május 18-ára összehívta a követeket. A rendek vegyes érzelmekkel fogadták az országgyűlési meghívót. Lázás tanácskozások indultak meg az udvar és

α rendek között, mígnem május 18-án sikerült meg-
egyezni abban, hogy Mária Terézia esküt tesz a ma-

Mária Terézia

gyar nemzet jogainak és szabadságának fenntartásá-
ra, valamint kilátásba helyezi az országos jelentőségű
és részben a rendi sérelmek orvoslását. Az ország te-

rületi épségét illetőleg ígéretet tett, hogy a Dráva-Száva-közt és a Temes-közt, valamint a Tisza-Maros-melléki katonai vidékeket visszacsatolja az országhoz. Ugyanúgy ígéretet tett az erdélyi kormány alatt maradt részek visszacsatolására is, de feltételül tűzte ki az erdélyiek megkérdezését. Ebben az értelemben készült el a koronázási diploma.

Az ősi koronázó város, Pozsony újra díszbe öltözött, hisz immár egy évszázad telt el azóta, hogy falai között magyar királyt koronáztak. A város népének ujjongása és ágyúdörgés közepette vonult be Mária Terézia 1741. június 25-én Pozsonyba, hogy Szent István koronáját fejére tegyék.

Vivat domina et rex nostra Maria Theresia! — kiáltással fogadták az uralkodónőt a városban.

A pozsonyi koronázás egyik nagy jelentősége az is, hogy másfél század óta először történt meg, a magyar király nem német-római császár. Mária Terézia tehát mint magyar királynő kezdte meg uralkodását és a nemzethez való bizalmával mutatta meg, hogy hivatott Szent István koronájának viselésére.

III.

A magyar felkelés, amelynek élén a koronázó diétán nádorrá választott Pálffy János állott és amelyben a magyar hadak élén Nádasdy Ferenc gróf oly nagy győzelmeket aratott, csakhamar megerősítette a királynő tekintélyét és hatalmát külföld előtt. Bár a sziléziai örökösödési háború 1748-ig tartott, 1742-ben a Frigyessel kötött béke alapján ismét biztosítva volt a monarchia fennmaradása és Mária Terézia uralma. Az aacheni békében, amelyet 1748-ban kötöttek meg,

Mária Teréziának minden európai hatalommal sikerült elismertetni a *pragmatica sanctio*t.

A béke éveit a királynő a háború tapasztalatain okulva, elsősorban a Károly által megkezdett állandó hadsereg szervezésére és országainak fellendítésére fordította. A korszellem hatása alatt megkezdte a reformok keresztülvitelét, a magyar rendek azonban ellenállottak s legfeljebb a hadiadók felemelésére voltak rábírhatók. A nemzet és a királynő közé ismételten éket vert az osztrák miniszterek gyarmatosító politikája, de maga a királynő is, mint az önkényuralom híve nem tartotta be a koronázás előtt tett ígéreteket. Mellőzte az országgyűlések összehívását, rendeleti úton hozta be az újításokat és azon dolgozott, hogy a nemzet előtt az alkotmányosságot, mint valami túlhaladottat tüntesse fel és nevetségessé tegye. Elnémetségpolitikája nagy veszélyt jelentett a nemzet fennmaradására és ez az erőszakos politika igen sokszor ellenállást váltott ki.

A királynő okos és bölcs vezetése alatt az örökös tartományok erősödtek, gazdagodtak, ugyanakkor Szászországgal, Franciaországgal, Oroszországgal sikerült oly szövetségeket kötnie, amelyek arra bírták, hogy Frigyestől visszakövetelje az aacheni békében átengedett sziléziai birtokokat. A háborút 1756-ban indította meg (7 éves háború) és 1763-ban ért véget.

Ebben a háborúban több csatát vívtak meg győzedelmesen az osztrákok, de különösen a magyar hadak tüntették ki magukat. Nádasdy és Daun tábornokok kivívták a kolini diadalt, amelynek emlékére a királynő a Mária Terézia-rendet alapította. A magyar huszárok pedig Hadik András gróf vezérlete alatt a poroszok ellen arattak győzelmeket.

IV.

A hét éves háború végefelé, amikor II. Péter cár Nagy Frigyessel szövetségre lépett s a diplomáciai bonyodalom török háborúval is fenyegetett, szükségesnek mutatkozott, hogy a birodalom hadseregét minél jobban fejlesszék. Ezek az okok sugalmazták azt is, hogy a székelyeket Erdély keleti határainak ősi őreit, akiket csak kevéssel azelőtt, a Rákóczi-forrádalom után szereltek le, újra felfegyverezzék és határőrkatonasággá szervezzék.

Mária Terézia és kormánya jól tudták, hogy Magyarország mindig védőbástyája volt a keletről jövő veszélyeknek és századokon át védte a nyugati kultúrát. Arra is gondoltak, hogy szükség esetén külső háborúkban felhasználják a székely ezredek.

Erdélyben abban az időben a határőri szolgálatot egy tökéletlen polgári zsoldos őrség, úgynevezett plájasok teljesítették. A határőrszervezet alapjait tulajdonképpen I. Ferdinánd vetette meg, amikor Horvátországnak a töröktől el nem foglalt részeit táborokká változtatták. Szerem, Pozsega, Verőce, Valkó, Bács-Bodrog vármegyékben már állottak a határőr-ezredek.

Az erdélyi határőri szolgálat nem felelt meg a célnak és azt magyarországi mintára akarta a kormányzat átalakítani. A tulajdonképeni elgondolás helyes is volt, azonban a királynő végrehajtói alkotmányellenesen és erőszakosan jártak el, ami békétlenséget idézett elő Erdélyben. Felforgatták a székelyek társadalmi és jogi viszonyait, üldözték őket és ez kivándorlást idézett elő, azonkívül a szervezésnek induló határőri szolgálat, amelyet a bécsi katonai kormányzat alá rendeltek, hozzájárult ahhoz, hogy az Erdélyben élő három nemzet már amúgy is megszakadt egységét még jobban lazítsa.

Erdély viszonyaiban ugyanis különleges helyzet mutatkozott már a XIII. század elején is. A besenyő, kun és tatár veszedelem után megkezdődtek a trónviszályok, amik belső zavarokra vezettek. Erdély hosszú időn át nem látott királyt és a királyi hatalom ereje a végeken már nem volt érezhető. Ekkor merült fel az a gondolat, hogy Erdély három népe: a magyar, székely és szász, mint három politikai szervezet együtt védekezzék a közös veszedelem ellen és maga igyekezzen a rendet fenntartani. III. András király 1291-ben, amikor Erdélybe jött, maga hívta össze a három „nemzetet“ és tartott velük országgyűlést. Ezzel alkalmat akart nyújtani a három erdélyi „nemzetnek“, hogy közös ügyeiket együtt beszéljék meg. Erdélyben a vármegyébe tömörült magyarság és a székekben (sedes) megtelepedett szászság, valamint a székelység zárt egységet alkotott és a háromféle lakosság, mint politikailag szervezett három „nemzet“ 1437-ben szabadon és függetlenül lépett egymással unióra. Ezt az uniót megújították 1438-ban, 1459-ben, 1506-ban, 1541-ben, 1567-ben, 1605-ben, 1607-ben, 1613-ban, 1630-ban, 1649-ben, 1691-ben, 1744-ben és későbbben 1791-ben.

Az uniónak többszöri megújítása azt mutatja, hogy Erdélynek együttélő és egymásra utalt népeit és nemzeteit az idegen befolyás és uralom veszélye mindig közelebb hozta egymáshoz. Ezt az egységes frontot igyekezett a bécsi kormányzat megtörni akkor, amikor a három nemzet között a gyakorlatban igyekezett különbséget tenni, sőt mindent elkövetett, hogy őket egymástól elválassza. Már I. Lipót idejében keresztül akarták vinni, hogy Erdélyt a német csapatok és a szászság útján német uralom alá vonják. Amennyire támogatták a szászokat és részükre előnyöket biztosítottak, annyira nyomták el a magyarokat és a székelyeket.

A határőrség szervezése is, amelyet Bécsből irányított császári tisztek végeztek, hozzájárult a bécsi udvar iránt loyális szász és az elnyomott és jogait védő székely nemzet közötti ellentétek kiélesítésére.

Erdély nemzetei között a székelyek társadalmi fejlődése teljesen eltérő volt a magyarokétól, vagy a szászokétól.

A székelyek még a magyarok megjelenése előtt hazánkban laktak és a nemzeti köztudat a hunokhoz tartozóknak ismerte. Így az ősfoglalás jogán megtelepedett szabad nép vagy törzs volt, míg Erdély többi lakosai királyi adományosok vagy telepések.

I Számos törvényes rendelkezés elismeri, hogy a székely nemzet földjét a nemzet első bejövetele, az első foglalás alapján bírja. A székely föld jogi természete is lényegesen különbözik a többi királyi telepítésű földtől. A székely földön nem volt királyi jog és eredetileg nem volt magánbirtok sem.

A magvaszakadt és vagyontalan székely birtoka visszaszállt a székely közösségre, amely nem mint királyi adományt, hanem mint nemzetségi közös vagyont birtokolta szállásföldjét.

A székelység (Siculitas) egyértelmű volt a teljes szabadsággal és egyértékű a magyar nemességgel. A különbség az, hogy székely nemessé a király sem emelhetett senkit.

A székelyek adója — az ökörsütés —, amelynek első nyomai 1256-ban tűnnek fel a kunéhoz és más idegen elemekhez hasonlóan a magyar királynak önként hódoló nép védelmi díja volt.

Hadjárat idején a székelyek, mint a nemesek személyesen szálltak hadba s a 13. században erdélyi magyar nemesekkel és szászokkal egyetemben résztvesznek az erdélyi generális congregatióban, sőt 1298-ban a budai országgyűlésen is. Szabadságaik,

jogaik és kiváltságaik annyira kétségen felül álltak, hogy az egész 13-ik és 14-ik században sohasem gondoltak kiváltságaik kieszközlésére.

A székely föld a 13-ik század óta a székely ispán hatósága alá tartozott. A székelyek ispánját, éppúgy, mint a hunok vagy a szászok ispánját, a király nevezte ki, rendszerint az előkelő országnagyok sorából. Rangra ő volt Erdélyben — a vajda után — a legelőkelőbb méltóság viselője. Ő volt a székelyeknek a király nevében és megbízásából eljáró legfőbb fellebbezési hatósága és a székely hadak fővezére.

A székelyföldet előbb hét, majd öt székre osztották. Minden egyes szék (universitas vagy sedesnek) külön önálló törvényhatóság volt.

Udvarhelyszék (Kereszturszékkel és Bardócszékkel), valamint **Háromszék** (Sepsiszék, Kézdiszék és Orbaiszék, Miklósvárszékkel vagy más néven Erdővidékkel), **Csikszék** (Al-Csikszék, Fel-Csikszék, Gyeigyószék és Kászonszék), **Marosszék** (a régen teljesen beolvadt Szeredaszékkel) és **Aranyosszék**. Ezt a beosztást csak az 1876: XXXIII. t.-c. 1. §-a szüntette meg, amikor a székeket vármegyékké szervezték át és területüket megváltoztatták.

A székely nemzet (natio Siculica) közjogi és politikai értelemben egyaránt különös nemzeti egyediség volt a legrégibb időtől kezdve egészen 1868: XLIII. t.-c. életbeléptetéséig. Ősi joga a nemzetgyűlések tartása, melyeken a belkormányzatot érintő külön törvényeket hozták. **Saját ősi szabadságával** (libertas Siculorum), **törvényeivel** (lex Siculorum), **szokásaival** (consuetudo Siculica) és **jogával** (ius Siculicale) élt, szemben a magyar nemesi szabadsággal, törvénnyel, szokással és joggal. **Ispánja** (comes Siculorum) királyi zászlós úr és az ország igazi bárója volt, akinek címét az erdélyi választott fejedelem, majd 1742-től a Habsburg-

és a Habsburg-Lotharingiai családbeli örökös fejedelmek címének sorában találjuk. Magyarország és Erdély egyesítése után a magyar király címerében továbbra is bennmaradt

A székelyföld lakossága hat nemzetségre és minden nemzetség négy ágra oszlott. A székek élén egy főbíró (később székbíró) és egy főhadnagy (később székkapitány) állott, mely tisztségeket a nemzetségek ágai meghatározott sorrendben viselték, s a tisztek évenként változtak, tehát a tisztségek viselésének joga az egyes ágakat minden huszonnégy évben egyszer illette meg. A tisztségviselésben a nemzetségek sorrendje úgy volt megállapítva, hogy a főbíró és a főhadnagy együttesen soha ne legyenek ugyanabból a nemzetségből. Ezek a tisztségek a tizenhatodik században eltűntek s helyüket a fejedelem által kinevezett főkirálybíró és főkapitány foglalta el. A főkapitányságokat II-ik Rákóczi Ferenc szabadságharca után már nem töltötték be. A székek a 17-ik század elején kivívták, hogy az élükön álló főkirálybírákat, akik a főispánokhoz hasonló jogállással és hatáskörrel bírtak, maguk választhatták, holott a főispánok megválasztásának joga sohasem illette meg a vármegyét, így a főkirálybíró a korábbi nemzetségi főbíró (székbíró) autonóm tisztségének örökösévé vált. A főkirálybírák kinevezésének joga csak az 1868. évi XLIII. t.-c. 9-ik §-ával szállott át az uralkodóra. A főkirálybírói cím a székely székeket vármegyékké átszervező 1876: XXXIII. t.-c. hatályba lépésével szűnt meg.

A székelyek közt vagyoni helyzetük szerint három rend volt: **főemberek** (seniores, potiores, primores). **lőfők** (primitivi, équités) és **gyalogosok** (pedites, pioxidrii), kiket egyszerűen közembereknek, községeknek (communitas) is neveztek. Ez a három rend azon-

ban nem volt zárt testület. A főember, ha a vagyonát elvesztette vagy elszegényedett és kellő számú emberrel nem szállhatott többé a táborba, lófő, szintúgy a lófő, ha időközben tönkrement és nem tudott lovon szolgálatot teljesíteni, gyalogos lett. A közember viszont, ha időközben meggazdagodott, lófő lett, ez pedig adott esetben a főemberek rendjébe emelkedhetett. Természetesen mindezek a székely ispán tudtával és beleegyezésével történtek. Személyes szabadságukra nézve mind a három rendbeli székely teljesen egyenlő és kivétel nélkül nemes volt. A magyar korona területén minden székely „ki szabad székely vérből való származását” igazolta, a nemesi jogokat mindenütt élvezhette és élvezte is.

A székely nemzet három különálló rendjét Mátyás király 1473. december 9-iki oklevelében említi, amikor elrendeli, hogy „**a székely ispán külön jegyzékben írassa össze a lófőket, kik ilyen állapotú elődöktől származtak és akiket maradandó különbségük végett primipilusoknak lógnak nevezni, s külön a gyalogokat, egyben pedig megparancsolta, hogy ezt a beosztást a primőrök önkényesen ne változtassák meg**”. Ettől kezdve a székelyek három rendjét, mint a király által elismert jogintézmény és rendi szervezet állandóan fennmaradt és annyira megizmosodott, hogy a 16-ik század második felétől kezdve a király, illetve a fejedelem a magasabb rendű állást oklevelében adományozta, így a székely nemesség három rendjének születése, öröklődő rendekké való tökéletes kifejlődése az említett időben végleges befejezést nyert.

Mátyás király néhai Magyar Balázs, Erdély vajdájához és székely ispánhoz intézett parancsában megemlíti a székelyek ősi szokását, amikor elrendeli, hogy „**ha a székelyek főemberei közt találkoznának olyanok, akik a lófőket és gyalogokat ősi szabadsá-**

guk ellenére pénzadóztatással merészelnének terhelni, azok az ő szokásuk szerint minden javaikból forgatassanak ki“.

A guberniális Erdély alkotmányát szabályozó leopoldi diploma 14. pontja is kimondja: „a szabad székelyek közterheket nem viselnek, hanem a haza védelmére saját költségükön katonáskodnak“. A Rákóczi-forradalom után, amelyben a székelyek is résztvettek — a bécsi kormány szándékosan megszüntette, a székelyek hadi szervezetét és a főkapitányi állásukat sem töltötte be. A székelyeket előbb önkéntes, majd kényszerű adózás alá vetette.

V.

Mária Terézia a székely határőrség szervezése végett 1761. elején báró Buccow Miklós Adolf lovassági tábornokot küldte le Erdélybe, akit egyúttal királyi biztossá és katonai főparancsnokká nevezett ki. Buccow tábornok néhány heti erdélyi tartózkodás után báró Bruckenthal Sámuel kormányszéki tanácsossal együtt Bécsbeutazott, hogy ott a határőrség szervezésének tervéről jelentést tegyen. Mária Terézia elfogadta báró Buccow tervét és annak végrehajtására 1762. április 11-én teljhatalmú királyi biztossá nevezte ki, meghagyta a guberniumnak, hogy őt ebben támogassa. A királynő leirata a következőképpen szólt:

— **„Az Erdélyben felállítandó nemzeti katonaság szervezése br. Buccowra bízatik és meghagyatik a Guberniumnak és minden alárendelt közegeinek, hogy ebben neki hűségessé segítséggel legyen“.**

A Gubernium május 14-én a következőket válaszolta:

— **Mindazt, ami a Gubernium hatalmában áll, hű buzgalommal el nem mulasztja“.**

Gróf Kemény László gubernátor ellenezte a székely határőrség szervezését és előterjesztette, hogy a rendek megkérdezése és beleegyezése nélkül a Gubernium nem járulhat Buccow tervéhez. Ezért gróf Kemény Lászlót nyugdíjazták és helyébe Buccow tábornokot nevezte ki a királynő a Gubernium elnökévé. Azokat azonban, akik helyeselték és dolgoztak e terv keresztülvitele mellett, előléptetésben részesítették. Így Bruckenthal Sámuel báróságot kapott, valamint tartományi kancellára neveztek ki, gróf Nemes Ádám ítélőmester pedig a királyi tábla elnöke lett.

Erdély katonai és polgári kormányzása ezáltal egy kézbe, az idegen, magyarul sem tudó és a magyarok ellen gyűlölettel viseltető Buccow tábornok kezébe került. Ezzel megkezdődött Erdélyben a törvénytelen és erőszakos kormányzás. Az osztrák tábornok legelőször is elrendelte, hogy minden a kormányzókhoz szóló beadványt magyar nyelvről latinra fordítsanak le. Erről szóló rendelete Csikszéknek és a többi törvényhatóságoknak 1762. május 18-án ment ki Nagyszebenbe.

A tábornok minden előzetes értesítés és előkészítés nélkül az országgyűlés, a rendek, de még a Gubernium megkérdezése nélkül is hozzálátott a székely határőrség megszervezéséhez. Katonai biztosokat küldött Gyergyóba és Csikba, hogy a népet összeírják és a sorozó bizottság elé állítsák. Báró Schröder ezredes és Zambler százados voltak a megbízottai. Ezeknek támogatására báró Bornemissza Pál csíki főkirálybíró-t küldötte ki.

Igen érdekes, hogy báró Bornemissza Pál — mint az a gróf Bethlen Gábor kancellárnak tett jelentéséből is kitűnik — a tábornoktól nem kapott írásbeli utasítást, hanem Buccow Szebenbe rendelte őt és szóbelileg közölte vele a királynő rendeletét megparancsol-

va, hogy a lakosokat a katonaság „felvállalására bírja“. Bornemissza Pál írásbeli utasítást kért, hogy azzal ő magát „mind a trón, mind a nép előtt“ igazolhassa. A főhadparancsnok azonban ezt megtagadta.

A kiküldött királyi biztosok előterjesztéseit, ahol megjelentek, a székely nép tisztelettel hallgatta meg és csak azt válaszolták: „Mi mindig szabadok voltunk, katonáskodni a törvényeink és kiváltságaink szerint saját nemzetbeli tisztjeink alatt szoktunk és most is csak úgy vagyunk hajlandók fegyvert felvenni, ha a régi kiváltságaink megadatnak. Tisztjeink székelyek lesznek és a hazából ki nem visznek“.

A királyi biztosok 1762. június 24-én szálltak ki Gyergyóba. Faluról-falura jártak és az összehívott nép előtt maga Bornemissza főkirálybíró tartott beszédet és próbálta a népet a sorozó bizottság elé hívni. Gyergyóban sikerült is néhány község lakosságának ellenállását ígérekkel és fenyegetésekkel megtörni, ezeket 16—45 évig összeírták és a „mérték alá“ állították. Gyergyóból a bizottság Csíkba, Szent Tamásra ment át. Előzetesen minden faluból oda rendelték három-három embert és már a Gyergyóban bevált eszközökkel próbáltak eredményt elérni. A lakosság tiltakozott. A bizottság a tiltakozást semmibe sem véve, minden faluba kiszállott „és a népet fő- és jószágvesztés és 500 forint büntetés terhe alatt összehívatta, megmérte és összeíratta, nem szólván semmit az önkéntességről, mert olyan nem találtatott volna“. így ment végbe a sorozás Csík-, Gyergyó-, Kászon- és Háromszékben.

Udvarhelyszék sem kerülhette el a határszéli székely székek sorsát. Udvarhely város tanácsa azonban nem tett eleget a bizottság felszólításának és folyományokkal élt a Guberniumhoz, kérve, hogy hagyják meg őket régi kiváltságos helyzetükben:

„mely szerint eddig sem katonáskodtak, hanem ahelyett — országút mentében lakván — katonaelszállásolással és egyéb szolgálattal rótták le kötelezettségüket“.

A Gubernium kérésükre azt válaszolta, hogy „őket kiváltságaikban megháborítani nem akarják, de akik a polgárok közül a nemzeti katonaság közé állni akarnak, haladéktalanul írják össze“.

A sorozó bizottság minden községben és székben tiltakozásra talált. 1762. augusztus 27-én Bardócszék falvait hívták össze, de azoknak vezetői kijelentették, hogy csak akkor hajlandók végrehajtani a rendeletet, ha a székelyek régi szabadságai, jogai, törvényei megtartatnak. A sorozást 1762. augusztus 28-án Biharcsfalván kezdték meg, majd még aznap átmentek Bardóczra, 29-én Vargyason, majd Bardócszék falvainak besorozása után 29-én Udvarhelyszékre tették át működésüket. Karácsonyfalván írátták össze a népet, oda lettek rendelve a közeli falvak lakosai is. Augusztus 30-án Homoródalmás következett, ahová berendelték Lövete, Abásfalva, H.-Keményfalva, Gyepes és Remete lakosait is. A sorozó bizottság mindenhol csak a legnagyobb nehézség és erőszakoskodás árán tudott csekély eredményt elérni. Különösen Homoródalmáson vallottak kudarcot. A lövéteiek erélyesen tiltakoztak a megmérés ellen és egyszerűen otthagyták a sorozó bizottságot, annak ellenére, hogy maga a pap is prédikált a szószékről a megmérés mellett. A lövéteiek azonban hajthatatlanok maradtak. Kijelentették, hogy: „őket hagyják az eddigi adófizető állapotjukban, mert ők nem földművelésből élnek, hanem zsindely és deszka készítésből tartják fenn magukat s katonáskodás esetén családjuk éhen veszne“. A sorozó bizottság szégyenszemre nem ment tovább, hanem Almáson maradt szeptember 6-ig és jelentést tett az esetről Buccow tábornoknak. A tábornok erre

elrendelte, hogy a szék területén senkinek sem szabad a lövéteikkel érintkezni: „szabad járás-kelésük, kereskedésük eltíltatik, s a passzus nélkül kerengők elfogattassanak“.

Ez a rendelet fényes bizonyítéka annak, hogy Buccow tábornok milyen erőszakos eszközökkel dolgozott a határőrség megszervezésénél és mennyire eltért a királynő utasításától, aki önkéntes alapon szerette volna a székely határőrséget megszervezni.

A székely nép azonban semmiféle erőszakos eljárástól nem rettent meg és ellenállásra szervezkedett. A székváros körül lévő és a szék északi részében a Küküllő, Fejér-Nyikó, Korond völgyében negyvenhárom falu egymás között mint egy véd- és dacszövetséget kötve, szeptember 6-án reggel követeket küldött Homoródalmásra a sorozó bizottsághoz, akiknek egy felfolyamodványt nyújtottak át és kérték, hogy hagyassanak meg eddigi állapotjukban és az ezredes (Schröder) hozzájuk ne fáradjon« mert ők magukat megmérteni nem engedik; vagy mutassa elő eielől Őfelsége külön rendeletét; máskülönben hajlandók régi törvényeik, jogaik és kiváltságaik értelmében saját előljároik és nemeseik alatt saját költségükön és fegyvereikkel a honvédelemre, de nem idegen nemzetbeli tisztek alatt, akik sem nyelvüket, sem törvényeiket és kiváltságaikat nem ismerik, vagy pedig, ha Őfelségének úgy fog tetszeni, készek az adófizetésre, amint eddig is adóztak.

Megtagadta az összeíratást Oláhfalú, Zetelaka. Hasonló ellenállásra találtak szeptember 7-én a Nagy-Homoród völgyében is. A bizottság azután Városfalván, Jánosfalván, Dálya és Ége községekben próbálkozott, de mindenhol csak azt felelték: „hogy miként őseik tették, ők is hajlandók ingyen szolgálni fejedelmüket, saját költségükön, de mértékelés nélkül,

ha az adók alól felmentetnek, mert kettős terhet viselni nem képesek“.

Miután a bizottság látta, hogy a néppel nem tud boldogulni, Udvarhelyre ment és ismételten jelentést tett a tábornoknak.

Buccow a jelentés átvétele után gróf Haller Gábor nyugalmazott tábornok, kormányiszéki tanácsos és Ernst alezredes kíséretében személyesen ment Udvarhelyre. Megérkezése előtt azonban már kiadott egy rendeletet, amely szerint: „a Szék elveszti elsőségi jogát, nemzeti pecsét-őrzési s minden egyéb kiváltságát“. A rendeletet ki is hirdették, de minden eredmény és hatás nélkül. A tábornok és kísérete szeptember 15-én érkezett Udvarhelyre. Még aznap éjjel körövényt adott ki, hogy az Almáson tiltakozó negyvenhárom falu néhány megbízottja másnap reggel jelenjen meg nála. A megbízottak nagy izgalommal várták a következményeket. Másnap, szeptember 16-án délig 12 falu követe érkezett meg és azokat maga a tábornok fogadta. Felolvasta előttük az előterjesztését, amelyet magyarul Haller Gábor mondott el a megjelenteknek. A tábornok azzal bocsátotta el a faluk megbízottjait, hogy huszonnégy órán belül választ adjanak. A kiküldöttek csak annyit mondtak a főhadparancsnoknak: „hogy ők sokkal bárdolatlanabb, tudatlanabb és méltatlanabb emberek, hogysen élő szóval válaszolni mernének olyan nagy méltóság előtt, hanem mint illik, írásban fognak válaszolni.“

Buccow megérkezésének híre futótüzként terjedt el a Szék minden részében. Még azok is megjelentek Udvarhelyen, akikre nem volt szükség. A nép tódult a Szék felé. „Ily szokatlan és nagyjelentőségű közügyet nem bízhatunk két-három követre, hanem mindnyájan hozzá akarunk szólni“, felelték a főkirálybíróknak, aki kérte őket, hogy ne jöjjenek többen a tábornok elé. A

tábornok a negyvenhárom falu még hátralévő részéből falvanként 3—4 embert maga elé bocsáttatott és nekik is magyarul felolvastatta a legfelsőbb rendeletet és pontozótokat.

A nép a várossal határos szombatfalvi mezőn gyűlt össze és ott azt határozták, hogy közös emlékiratban válaszolnak. Buccow azonban sejtve, hogy tagadó választ kap, nem vette át az emlékiratot, hanem megparancsolta, hogy minden falu két-két kiküldött által jelentse határozatát szóban vagy írásban, melyet a bíró vagy a jegyző aláírni tartozik.

A falusi nép szorongatásával egyidejűleg még egyszer megpróbálták a városi lakosságot is engedékenységre bírni. A jegyző azonban a lakosság nevében kijelentette: „hogy a városi polgárok, ha katonaságra adnák magukat, végső nyomorúságra jutnának, mert majd mind mesteremberek lévén, mesterségüket kell folytatni, nem úgy, mint a szántó-vető falusi népnek, mely munkáját cselédjei által távollétében is végezheti; különben ha Őfelségének parancsolatát látják, készek kárukkal is engedelmeskedni“.

Ernst alezredes fenyegetésekkel és ígéretekkel próbálkozott, sőt még ajándékokat is ajánlott fel, de a városiak megmaradtak feltett szándékuk mellett és azt válaszolták: „Ajándékokat nem vargáknak, hanem az nagy érdemeket tett grófi és hercegi személyeknek szokták osztogatni“. Végül csak arra kérte őket, hogy legalább színleg vállalják a katonaság nevet, hogy a falusi népnek példát adjanak. De ők arra sem voltak hajlandók. „Ilyen színeskedéssel a falusi népet abba a nyomorúságba, akitől most úgy irtóznak, belevonni nem tisztességes dolog“, válaszolták.

Buccow tábornokot roppant bántotta a nép macacssága és bosszantotta az a ravaszság, amellyel húzták a választ. Oláhfaluból kétszer is érkezett meg-

bízott a főkirálybíróhoz, annak megtudakolására, hogy miként értelmezik a rendeletet. **„Váljon a tervezett katonaság önkéntes lesz-e, avagy nem, mert ha önkéntes lesz, ők önként nem csatlakoznak, ha pedig kötelező lesz, kiváltságaik ellenére úgy sem állanak be katonának“.**

A sorozó bizottság midőn látta, hogy Udvarhelyszékben a közel egy hónapig tartó határőrség megszervezésének kísérlete eredmény nélkül járt, szeptember 22-én Csíkba utazott.

A tábornok visszaérkezvén Nagyszebenbe, tanácsülésre hívta össze a Guberniumot és bosszankodva adta elő, hogy milyen vakmerő ellenszegülést tanúsítottak az udvarhelyszékiek. Megtorlásul azt javasolta, hogy Udvarhelyszéktől vegyék el „Első Szék“ kiváltságát és Csíknak adják a székely nemzet pecsétjét. Bardócszéket, amely elfogadta a katonaságot, szakítsák el Udvarhelytől és csatolják Háromszékhez és erről tegyenek jelentést a királynőnek. A főkormányzék kijelentette, hogy lehetetlen a tábornok kívánságát teljesíteni.

Buccow nem erőltette tovább a dolgot, hanem katonaság kirendelését indítványozta. Ezt sem helyeselte a Gubernium, de a tábornok gróf Bethlen Miklós minden ellenvetése mellett katonaságot rendelt Udvarhelyre abban a reményben, hogy hátha a katonatartás súlyos terhe alatt Udvarhely város polgársága eleget tesz a kívánságnak és így azután a falusi népet is rábíthatja a határőrségre.

A tábornok a Gubernium nevében jelentést tett Mária Teréziának a határőrség szervezésének előrehaladásáról és azt állította, hogy Csíkban, Háromszéken és Udvarhely széken, ahol a Szék tisztjei támogatták a sorozó bizottságot, sikerült a szervezés, ahol azonban az előljárók maguk is idegenkedést tanúsí-

tottak, a nép is ellenkezett, mint például Háromszéken és Udvarhely széken. A királynő 1762. november 8-án válaszeleiratában dicsérte meg báró Bornemissza és a csiki tisztek buzgalmát, ellenben méltatlankodását fejezte ki gróf Mikes Antal háromszéki főtisztnek. Büntetéssel fenyegette meg az udvarhelyieket, különösen báró Dánielt és Bandit. Egyben a királynő ismételten kijelentette, hogy senkit sem akar katonaságra kényszeríteni, de aki csatlakozik, kedvezményben részesül.

A Gubernium a királynő leiratát kivonatban küldötte meg az érdekelteknek és buzdította őket a határőrség szervezésének folytatására.

Az udvarhelyi kudarc után Buccow tábornok fokozottabb eréllyel törekedett arra, hogy Csíkban és Háromszéken a határőrséget állandósítsa. Miután kiküldöttei a népet erőszakkal és hamis ígéretekkel összeírták, álürügyek alatt megmérték, szorgalmazta a katonatisztek kiküldetését, akik a besorozottakat szakaszokra osszák, rendezzék és katonai közigazgatás alá fogják. Még 1762. nyarán folytonosan érkeztek a Székelyföldre osztrák tisztek, akik megkezdték a szervezést, de csakhamar összeütközésbe kerültek a polgári hatóságokkal és a nemességgel. Az idegen tisztek a helyi hatóságok minden rendelkezése nélkül maguknak erőszakkal szállásokat foglaltak le, ami által közmegebotránkozást okoztak.

Általában a katonatisztek úgy léptek fel, hogy a hatóságot és a népet mindjárt maguk ellen hangolták. Néhol azonban magát a népet bujtogatták a hatóság ellen. Gyergyószék 1763. június 18-án a Guberniumhoz küldött terjedelmes panaszában ecseteli a tisztek kihágásait: „Nem átallozták némely éretlen limitrophus tisztek publice a népnek azt mondani, hogy ezután a királybíró csak az oláhok és cigányok tisztje lészen“.

A nemesség és a székbeli tisztek megdöbbenve vették észre, hogy az annyi századok óta velük egy joghatóság alatt élt és együtt katonáskodott népet hogyan választják el tőlük az eddigi alkotmányos jogok és törvények porbatiprásával. A katonatisztek arra törekedtek, hogy a népet a polgári hatóság és a nemesség ellen izgassák. Ezért olyan ígéreteket tettek a népnek, hogy csak a saját határaikon belül fognak katonáskodni, az adók és minden rendkívüli „szolgálmány“ alól kivétnak. „Ezentúl a nemesség fog alájuk rendeltetni, azok fognak adózni és fuvarozni és a jobbágyokkal szolgálni azoknak, akik katonává lesznek, stb. Ellenben pedig azoktól, akik nem hajlandók katonáskodni, elveszik birtokaikat, örökségeik a katonákra szállnak át, ők maguk pedig jobbágyokká lesznek kényszerítve“.

Ilyen eszközökkel toboroztak Csíkban és Háromszéken a sorozó bizottságok és a katonatisztek.

A tábornok a besorozottakat minél előbb a fegyver és az egyenruha felvételére akarta rábírní. A bécsi haditanácstól már intézkedést is kért a határőrezredek felszerelésére. Nemsokára megérkeztek a fegyverek és az egyenruhák. A nép azonban sehogy sem akart beöltözni és a fegyvert sem fogadta el, kijelentették, hogy ők eddig sem idegenkedtek a haza oltalmazásától saját fegyvereikkel és azokra a fegyverekre, amelyeket a tisztek adni akarnak, nincs szükség. Majd amikor az egyenruhára került a sor, azt mondták, hogy fegyverrel kell a tatár ellen harcolni és nem ruhával. Ősi viseletüket pedig megváltoztatni nem hajlandók.

Kudarcba fulladt az 1762. évi október 24-ére tervezett csíki határőrség ünnepélyes felesketése is. A tábornok elhatározta, hogy személyesen jelenik meg Gyergyószentmiklóson az ünnepélyes aktusnál.

Étlen, szomjan hagyták várakozni az összegyűlt népet, mert a tábornok a rossz út miatt csak késő délután érkezett meg. Buccow a nép közé érkezvén, körbe csoportosíttatta az embereket és felszólította őket az eskü letételére, miközben ígéretet tett, hogy mindenféle kívánságukat teljesíti, ha a katonaságra felesküsznek. A nép azonban minden ígéret ellenére vonakodott az eskü letételére. Meddő maradt minden kísérlet. Midőn a tábornok látta, hogy hiába minden fáradozása, haza engedte a népet és elrendelte, hogy másnap újra összegyűljenek. Buccow tapasztalván azonban, hogy tömeges megjelenéssel célt nem ér el, úgy rendelkezett, hogy a falvak lakosai külön-külön és pedig előbb azokat, amelyekben már katonai elszállásolás volt, szólítsák fel eskütételre. A népet ez a rendelkezés annyira felizgatta, hogy meg akarták ostromolni a tábornok lakását.

Csak nagynehezen sikerült Bornemissza főkirálybírónak a felizgatott kedélyeket lecsillapítani. A tábornok ígérekkel és fenyegetésekkel végül is elért annyit, hogy 26-án harminc ember vállalkozott az eskü letételére. Ez lett a magva a székely határőrségnek.

VI.

Buccow tábornok tovább folytatta erélyes rendszabályait és miután körútja Gyergyóban, Csikban és Háromszékben is kudarccal végződött, még makacsabban ragaszkodott tervéhez és alattomosan, a legerkölcsstelenebb eszközökkel igyekezett rábírní tisztjei útján a népet a katonai szolgálatra. A katonatisztek, hogy céljukat elérjék, nem törődtek az állami törvényekkel, székely kiváltságokkal, a népet egymás és elöljárói ellen uszították. Maga Bornemissza főkirálybíró gróf Bethlen Gábor főkancellárhoz intézett

jelentésében kiemeli, hogy a „tábornok Csíkból való elindulása előtt megparancsolta, hogy úgy a felesküdtött, mint az esküt nem tett népet személyes ügyeiben a katonaisztek igazgassák“. A tábornok rendeleteiből óriási zűr-zavar és fejtelenség keletkezett. Felbomlott a törvényes és társadalmi rend. Úgyannyira, hogy 1762. végén és 1763. elején igen sok helyen véres összeütközésekre, majd lázadásra került sor. Mindezeknek alapja pedig Buccow szerencsétlen tervében, erőszakos eljárásában rejlett, amely nem törődött a nép jogával, a székelység sok százados kiváltságaival, a magyar alkotmány követelményeivel, erőszakkal akart egy merőben új intézményt létesíteni és a székelység történelmi létalapját felforgatva más életmódra és hivatásra akarta kényszeríteni az ősrégi jogokhoz ragaszkodó népet. A katonaságtól vonakodókat mindenféle ürügyek alatt elfogták, Csíkszereda várába hurcolták, ahol Carato alezredes székelt és ott megvasalva bebörtönözték, megbotozták és kínzás által kényszerítették az önkéntes fegyver felvételére. Sokan elmenekültek az elfogatás elől, mások kivándoroltak vagy az erdőben bujkálva kerestek menedéket. A havasaljiak látván a szomszéd falvak sorsát, el voltak szánva, hogy inkább kivándorolnak Moldvába, mintsem a szomszédok sorsára jussanak.

A székelyföld forrongásának, főként Csíkszék fenekestől felfordult állapotának híre nem maradhatott titokban a bécsi udvar előtt sem, bármennyire igyekezett azt a tábornok leplezni és szépíteni. Mindenfélől nyugtalanító hírek érkeztek. „Az udvarhelyiek gyűléseznek és önvédelemre szövetkeztek, az urak ellen fenekednek. Az oláhok is nyugtalanoknak, ha tovább tart az elnyomatás, akkor kivándorolnak Moldvába, ahol 4000 családnak ajánlónak földet“ — jelenti gróf Haller Pál 1763. január végén gróf Bethlen Gábor er-

délyi főkancellárhoz intézett emlékiratában. A zavarásoknak és az ellentétes jelentések hírére a bécsi udvar elhatározta, hogy báró Siskovicz altábornagyot küldi Erdélybe hiteles hírek beszerzése végett. Erről a főhaditanács 1763. február 10-én értesítette a tábornokot.

Időközben Csikszék tisztikara és nemessége 1763. január végén felfolyamodást írt a királynőnek és részletes emlékiratban ecsetelte az 1762. június havától 1763. januárig Csikszékben történt eseményeket.

Siskovicz altábornagyot, aki Magyarországon született, s magyarul is jól tudott, azzal az utasítással küldték Erdélybe, hogy a székely határőrség ügyéről részletes tájékoztatást nyújtson. Kiküldetése kínos meglepetés volt Buccow és Bruckenthal számára. Siskovicz március 21-én érkezett Szebenbe és megérkezése után tájékoztatta magát a székely határőrség kérdésében és nem titkolta: „sokkal másként találta a dolgokat, mintsem az udvar tudta lej övételekor“. Az altábornagy megállapította, hogy Buccow tábornok és tisztjei erőszakoskodásukkal a cél ellenkezőjét érték el. Magát Buccowot is meggyőzte arról, hogy eddigi módon nem lehet a határőrséget állandósítani, hanem új utakat kell választani. Siskovicz altábornagy április 23-án meg is jelölte azokat a módokat, amelyek alapján ő a székely határőrséget megszervezni akarja. Szerinte vagy az országgyűlésnek kellene elhatározni, vagy pedig a Gubernium által végrehajtani a megkezdett, de hiányos szervezést. Az első módot nem ajánlja, mert ez inkább politikai, mint katonai szervezetet nyerne.

Mária Terézia Siskovicz több pontjának javaslati alapján elhatározta, tudatja a haditanács elnökével, hogy a székely határőrség szervezése az eddigi terv szerint nem hajtható végre és ezért elhatározta,

hogy a szervezéssel a Gubernium közreműködését veszi igénybe. A haditanács május 8-án tudatja Siskoviczzal a királynő elhatározását és azt is, hogy Buccowot rövidesen Bécsbe rendelik. A két kiszemelt új guberniumi tanácsossal: gróf Lázárral és gróf Bethlen Miklóssal pedig közlik a királynő elhatározását, megjegyzik, hogy a királynő minden kényszer nélkül, csak ameddig úgy lehetséges, kívánja a határország felállítását. Buccowot és Bruckenthalt május 19-én mentették fel megbízatásuktól. A Siskovicz altábornagy javaslatára kinevezett új Gubernium május 10-én rendeletet küldött, hogy a fegyvert letett és otthonról elköltözött lakosok térjenek vissza és gondoskodjanak a határok őrzéséről. A rendeletnek azonban semmi komolyabb eredménye nem lett. Hónapokig folyt a Gubernium fáradozása, Siskovicz altábornagy erőlködése, azonban a Székelyföldön a nyugtalanságot teljesen lecsendesíteni nem tudták.

A székely nép forrongása, mely Csikót és Háromszéket elborította, nem hagyta érintetlenül Udvarhelyszéket sem, ahol pedig a határorséget Buccow 1762. október 1. kudarcra után az 1763. év folyamán nem erőltették. Udvarhelyszék magáévá tette a határszélen lakó és szorongatott székely testvérei ügyét és támogatását helyezte kilátásba.

A legérdekesebb okmány az az emlékirat, amelyet "Udvarhelyszék közönsége 1763. július 12-én tartott székközgyűlése elé terjesztett, amelyben közös szabadságaik, kiváltságaik együttes védelmére szólítják fel a tiszteket és nemeseket: „kívánják, Siogy a síékely nemzetet gyűlésre hívják össze és addig is az új tervezetet ellentmondással akadályozzák meg. Erre való munkálkodásukban vegyék alapul az erdélyi törvényeket, a Lipót-féle diplomának székelyekről is intézkedő és jogaikat biztosító szakaszát, melyet 1744-

ben a királyné a székelyek felséges grófasszonya is, megerősített, a király szavával biztosított és melyeknek megtartására uralkodó társa (Ferenc) hittel kötelezte magát“.

Mária Terézia, mint említettük, Siskovicz jelentéséből meggyőződött, hogy a székely határórség szervezését új alapra kell fektetni és ezért megbízta grófi ázár János és grófi Bethlen Miklós tanácsosokat, hogy új tervet dolgozzanak ki, amelynek alapján a határórség minden kényszer, nélkül felállítható legyen.

A székely határórség új tervezete 14 pontból állott:

1. Bár a székely katonaság a törvények szerint a fejedelemség határán belül saját költségén tartozik szolgálni, ezt a kötelezettséget csak a szék területére korlátozzák, amit átlépve zsoldot kapjanak, mint a rendes katonák, béke idején is.

2. Bár fegyverrel is tartoznának magukat ellátni: őfelsége adjon nekik fegyvert és lőszert meg szíjszerszámot, javíttassa a szolgálatban elromlottakat, miket jókarban tartani kötelesek.

3. Minden falusi és széki közmunkáktól (kivéve a katonai fuvarozást) mentesek legyenek.

4. Amíg egy családban, amely osztatlanul egy katonai telken lakik, legalább egy katona van, addig az minden katonai kiváltságot élvezzen.

5. Székely katona a rendes adó harmadánál többet ne fizessen.

6. Az altisztek (dobosok, trombitások és őrzetők is beleértve) vagy minden adó alól mentesíttessenek, vagy állandóan zsoldot húzzanak.

7. Hogy az egyenruha minél olcsóbb legyen, tartásuk meg a viselni szokott fehér harisnyát (t. i. nadrágot), a zekét, fehér mellényt (seu leibli), csákót, a zeké szegélye meghatározott színű legyen.

8. Jóllehet a fejedelemtől függ, mert törvény nem határozza meg, hogy háború esetén az egész haderő vagy csak egy része tartozik a fejedelemségen kívül hadakozni, mégis Őfelsége intézkedjék úgy, hogy csak annyi vitessék ki külföldre, amennyi két év múlva felváltható.

9. Háború esetén ne csak a hadban lévő katona, de otthon maradt házanépe is adómentes legyen.

10. A háborúban elesett özvegye élethossziglan adómentességet élvezzen.

11. Bár eleinte az elkerülhetetlen szükség úgy kívánja, hogy a szervezéskor hadban jártas idegen tisztek alkalmaztassanak, jövőre nézve fő tekintettel legyen Őfelsége arra, hogy székely honfiak legyenek a tisztek.

12. Ha táborba kell szállniok békében vagy háborúban, sátorokról és táborszerekről a kincstár gondoskodjék.

13. A katonai szolgálaton kívül a fő- és altisztek minden zsarolásaitól mentesek legyenek.

14. Az elhalt katona ingó és ingatlan javai soha el ne koboztassanak, hanem a törvényes örökösöké legyen.

A bizottság csak a két határszéli székét Csikót és Háromszékét ajánlotta felfegyverzésre, mert a többi szék nem határszéli és így határőri szolgálatot csak székük határán kívül teljesíthetnének. Ezért zsolddal volnának ellátandók s mert az adó elengedése az egész székelyföldre nézve érzékeny veszteséget jelentene a kincstárnak. Hogy azonban ez a három szék ne panaszkodhasson, hogy ők kizáratnak a katonai kiváltságokból, a bizottság véleménye szerint Őfelségének el kellene rendelnie, hogy ezek is készen álljanak a katonaságra, mihelyt Őfelsége elrendeli.

A tervezetet alaposan tanulmányozták és azt a székelvények jogállapotára vonatkozó rendelkezések szempontjából is megvizsgálták. A bizottság 1763. június 14-én tartott bizottsági ülésén megállapította azokat a módokat és feltételeket, melyek mellett az első (t. i. kötelezettség alapján) tervezet szerint a határőr ségt megszervezni akarják. A június 20-iki ülésen pedig a második tervezet, — amely szerint önkéntes összeírás alapján javasolják a székelvény határőrséget, — tárgyalták le. A bizottság az önkéntes szervezés tervezetét *fogadta el*.

A tervezet pontjai a következők voltak:

1. Minden katona hűségesküt tenne a katonai törvények megtartására.

2. Béke idején a tartományban, háborúban a házában, vagy azon kívül tartoznának szolgálatot tenni és gyakorlatokat tartani.

3. Ruhájuk az előbbi terv szerint egyenruhává alakíttatnék át.

4. Székükben élelmezésükről maguk gondoskodnának.

Kedvezményül ezeket nyernék:

1. Békében adójuk fele elengedtesék, a közmunkáktól (kivéve a saját katonai szükségleteikre) mentesek lennének.

2. Fegyvert, hadiszert kapnának és első ízben más felszerelést is (szíjat, táskát).

3. Sátorakat békében és háborúban a kincstár adna.

4. Tisztek és altisztek állandóan zsoldot húznának.

5. Tényeges szolgálatban a határőr kapna (a székelvény területén is), napjára a gyalog 4, a lovas 8 krajcárt, kivéve az ezredszolgálatot, minő a zászlóőrség, a rabok őrzése s más effélék.

6. A széken kívül békében katonai szolgálatot teljesítve kenyeret és zsoldot kapnak, mint rendes katonák.

7. Háború idején bárhol szolgálnak, a rendes katonai zsoldot kapják.

8. Háborúban a külföldön szolgálók két év múlva felváltatnak.

9. Háború idején mind az otthon, mind a hazán kívül szolgálók adómentesek.

10. A háborúban elesettek özvegyei adómentesek.

11. A katonák házanépe katonai kiváltságokat élvez.

12. Az első évben minden katona adómentes.

13. Dologi pereikben a szék bírósága alá tartoznak.

14. Egyebekben katonai bíróság alá.

15. Katonai szolgálaton kívül, tisztjeik minden ingyen szolgáltatása alól védve lesznek.

16. Hátrahagyott javaik örökösükre szállnak.

17. Igazságot a katonai bíróságok ingyen szolgáltatnak, s pénzbüntetésre nem ítélnak.

18. Közös birtokon természetbeli munkára vagy más szolgálmányra nem kötelezhetők.

19. Ha az adózási rendszer változnék is, fél adónál többel nem terhelhetők.

20. A községek javadalmaiból, mint eddig, ezután is részesülnek.

21. Ha Őfelsége szolgálatukat az önként vállalkozónak most vagy később nem venné igénybe, úgy más ezredekbe osztatnak be.

22. A lovas katonáknak szolgálati lova nem számitatik be az adó alapba.

23. Földbirtok a tiszteknek magán vagy községi birtokból nem hasítatik ki, de lovaik a közlegelőt használhatják.

24. A templomokat használhatják, de mindenki tartozik papjának a szokásos stólát, képét és egyéb járandóságot megadni, lelkiekben egyházi törvény-szék alá tartoznak.

A bizottság azután részletesen megindokolta a tervezetet és azt a felterjesztést tette, hogy a királynő a terv végrehajtására adjon nekik megbízó levelet és a felterjesztett tervezet pontjait aláírásával és királyi pecséttel küldje vissza, hogy ezzel minden kétséget eloszlassanak a székelyek lelkéből. Kérte továbbá a bizottság, hogy a királynő küldjön rendeletet az összes főkormányzékeknek, hogy a bizottságot munkájában támogassák és a szék tisztjeinek meg a népnek hagyja meg, hogy a bizottságnak teljes hitelt adjon a munkálatában, mint amellyel a királynő akaratát hajtja végre és segítse hogy a szék tisztjei a bizottság mellett működjenek.

Kétségtelen, hogy a székely határőrség új terveze nagy munkával és körültekintő gondossággal készült el. Valószínű, hogy jóhiszeműség és az igazság kutatása vezette a bizottság tagjait, de nyilván kitűnik, hogy az alkotmányos jogokra és formákra a biztosok nem túlsók súlyt fektettek és a törvényes akadályokon könnyen túltették magukat. így azután a tervezet inkább az udvar dinasztikus érdekeit szolgálta és nem annyira a székely nép érdekeinek és szabadságának védelme lebegett a bizottság szeme előtt.

VII.

Mária Terézia a bizottság tervezetét véleményezte Buccowval, a főhaditanáccsal és az erdélyi kancelláriával. Ezeknek meghallgatása után az első tervezet (a kötelező katonáskodás) értelmében, de nagyrészt a második tervezetben javasolt kedvezmények elfogadásával határozták el a szervezést.

A királynő 1763. október 8-án öt királyi leiratot intézett a bizottsághoz, a kormányshoz és egy nyílt rendeletet a három érdekelt székely székhez és azonkívül egy részletes utasítást a biztosokhoz, amely eljárásukat előírja.

Az egész erdélyi határőrség 15.000 főre volt tervezve, ebből 12.000 a gyalogság és 3.000 a lovasság.

A királynő a rendelet leküldése után újra Buccow tábornokot küldte Erdélybe és a főparancsnokságon kívül a Gubernium elnökségének vezetésével is megbízta. A tábornok ismételt kinevezése lesújtó hatást váltott ki a székelység között. Általában az volt a hit, hogy Buccow helyébe a népszerűségnek örvendő gróf Hadik Andrászt nevezik ki főhadparancsnoknak. A királynő szigorú utasításokkal kötötte meg Buccow kezét és figyelmeztette, hogy tartózkodjon a túlkapásoktól nehogy ezzel megnehezítse a Gubernium működését.

A bizottság november 1-én kezdte meg működését s 41 pontba foglalta össze a szervezés végrehajtását. A királyi nyílt rendelet kihirdetése Csikszék falvaiban 1763. november 18—30-ika között és december 1-én ment végbe. A nép ismételten tiltakozott a fegyver felvétele ellen. „Inkább hajlandó eddigi helyzete megtartása mellett adót fizetni, mintsem katonáskodni. Kényszerítve vették fel a fegyvert 1762. nyarán és ezután sincs hajlandóságuk arra“.

Gyergyószéken aránylag minden különösebb incidens nélkül történt meg a rendelet tudtul adása.

A gyergyószéki sikeres eredmény után a székely határőrséget szervező királyi bizottság december 26-án ereszkedett alá a gyergyói vadregényes fensíkről a felcsiki völgybe, abban a hitben reménykedve, hogy Csíkban is oly zavartalanul fog lefolyni a sorozás és a felesketés, mint Gyergyóban. A főkirálybíró a bi-

zottság előre küldötte, hogy Szent Domokos és Jenőfalvából Szent Tamásra rendelje a népet, ahová délben érkezett meg. A kirendelt katonaság által körülvett nép előtt felolvasták a királynő nyílt rendeletét és kihirdették, hogy a jövőben nem tőlük függ, akarnak-e katonák lenni vagy sem, mert a királynő parancsa és a hazai törvények értelmében a katonáskodás mindenkire kötelező és attól való elhúzóadás büntetést von maga után.

Másnap kezdték meg Szent Tamás és Szent Domokos falu népének összeírását és a fegyverek kiosztását. Időközben jutott el az a hír a bizottsághoz, hogy a közeli Madéfalva férfi lakossága, feleségeik és gyermekeik otthonhagyásával a határszéli erdőkbe menekült.

A bizottság tüstént Madéfalvára küldte Zöld Jánost (commisariust) a következő üzenettel:

1. Kérdezze meg, miért mentek el a faluból?
2. Ha félelemből, a faluba elszállásolás végett rendelt katonaságtól, úgy biztosítsa őket a bizottság nevében, hogy attól nincs mit félniök.
3. Ha azonban a határőrség elkerülése végett hagyták el a falut, hívja fel őket, hogy 24 óra alatt visszatérjenek, mert a katonaság alól semmikép ki nem vonhatják magukat.
4. Ha ez a figyelmeztetés nem használ, tudják meg, hogy nejeiket és leányaikat a faluból kiűzik, a fiukat és javaikat visszatartják.
5. Ha újabb 24 óra múltán sem térnek vissza, házaikat lerombolják, örökségeiket a visszamaradtaknak vagy visszatérőknek adják és őket, ha elfogatnak, szigorúan megbüntetik.

Az üzenetvivő Zöld János távozása alatt, miközben a bizottság folytatta az összeírást, új hírek érkeztek, amely szerint nemcsak Madéfalva, hanem Madé-

las, Rákos, Tapolcza, Szent Mihály, Szépvíz és más falvak lakosai is, mintegy 1200 ember, a havasba menekültek. Zöld János december 28-án tért vissza Madéfalváról és jelentette, hogy a négy fegyveres háttárőrön kívül egyetlen egy családfőt sem talált a faluban és így csak az asszonyok és gyermekek előtt hirdethette ki a rendeletet. A bizottság erre másnap, miután meggyőződött, hogy senki sem tért vissza a faluba, az Okelli ezred egy századát küldte Madéfalvára azzal a paranccsal, hogy ha 24 órán belül nem térnek vissza férfiak a faluba, „akkor tereljék az asszonyokat és leányokat és gyermekeiket is a férfiak után, a falut pedig rombolják le“.

A katonák a kegyetlen rendelet értelmében csikorgó téli időben az asszonyokat, a leányokat, a gyermekeket nagy sírás és jajgatás között üzték ki a faluból.

A kegyetlenkedés híre még jobban elijesztette a szék lakosságát és Csíkszereda város népe felkerekedett, hogy az erdőbe meneküljön. Bornemissza főkirálybíró csak nagynehezen tudta rábírní a város lakosságát elhatározásának megmástitására.

December 30-án jelentkezett a bizottság előtt Balázi Ádám vicekirálybíró, aki a Dánfalván idéző bizottságnak jelentette, hogy az elmenekült néppel találkozott a szépvízi erdőben. Ezeknek megbízatásához híven kihirdette a rendeletet és intette őket a hazatérésre. A nép azonban hallani sem akart a katonáskodásról. „Véglegesen kijelentik a bizottságnak, hogy a szokott fenyegetésre, rettegetésre sem jelennek meg eskütételre, még az akasztófától sem ijednek meg. Ne erőszakolja azért a bíróság a fegyver felvételét, hagyják meg őket mostani állapotjukban. Mert ha kényszerítenek is őket a fegyver felvételére és felesküvésre, nem éreznék magukat kötelezve arra“.

Ugyanakkor egy emlékiratot is át akartak adni Balácsi Ádámnak, de mint ő ezt a bizottságnak jelenti, nem volt hajlandó átvenni és ezért azt a kíséretében lévő hajdúk által küldték el.

Az emlékiratban vakmerőséget és pártütést látott a bizottság. Nem válaszolt arra, hanem elrendelte, hogy az Udvarhelyszéken állomásozó Trautmansdorfi lovas ezred másfél százada és a Háromszéken állomásozó Okelli gyalogezred hat százada Csikba menjen és ezek a havasaljai falvakat szállják meg. Az erdőbe menekült népnek az élelmezését akadályozzák meg, hogy ezáltal azokat visszatérésre és engedelmességre kényszerítsék. Az Udvarhelyről és Háromszékből kivonult katonák helyébe minden eshetőségre elkészülve Siskovicz altábornagy más csapatakat kért Buccow tábornoktól. Siskovicznak az volt a terve, hogy minden faluval úgy bánik el, mint Madéfalvával, hadd lássák a férfiak, hogy ő nem ijed meg a Moldvába való kivándorlás fenyegetésétől.

Miközben a bizottság tovább folytatta munkálatait, Bornemissza főkirálybíró, akit megbíztak a menekültek felkeresésével, Bors Lázár alcsiki helyettes alkirálybíró és Bene József delnei lófő székelyeket küldötte ki maga helyett (ő félt a nép haragjától), hogy azokkal tárgyaljanak. Bors Lázár közvetíteni próbált a főkirálybíró és a nép között és előadta a főkirálybíróknak azt a kívánságát, hogy a bizottság megbízásából szeretne velük tárgyalni. Az elmenekültek azonban kijelentették, hogy nincs semmi szükség a főkirálybíró látogatására, mert ők szándékukat már megírták a bizottságnak és várják arra a választ. „Ha a főkirálybíró azért jönne, hogy őket eddigi állapotukban támogassák, úgy jó szívvel várják, de ha katonaságra akarja őket rábeszélni, arra úgy is hiába hívná őket vissza“. Bors Lázár szerint a nép igen el van

keseredve és a főtisztet meg a nemességet okozzák a nyomorúságért: „immár ők és jobbágyaik, oláh, cigány odahaza jól nyugosznak, ők pedig sanyarogva, házaikat kerülni kénytelenek“.

Újév előtti nap (1764) az erdőbe menekült lakosság hét-nyolc emberből álló küldöttsége jelent meg a főkirálybíró előtt és kérték a közbenjárását arra nézve, hogy a bizottság az emlékiratukra adja meg a választ, mert újév napjánál tovább nem várhatnak: „valamerre el kell vetnie (szánniok) fejeiket“. A főkirálybíró azt felelte a küldöttségnek, hogy igen rövid időt adtak neki a válaszra, hisz addig nem is tud velük megbeszélést folytatni: „különb is azok nagy urak, király emberei, nem lehet órára szorítani, bár estvére válaszukat venné“.

1764. újév napja keserves kínszenvedéssel virradt fel a csíki székelysége. Az erdőbe menekültek hiába várták a bizottság választ. Mire egy újabb nyilatkozatot küldtek a bizottságnak. A felcsiki és Alcsik-szék lakosai nevében írt „protestatióban“ a menekültek megemlítik, hogy őket ősi nemesi szabadságukban megsértették, kiváltságaikat megsemmisíteni akarják. „Hűséges adófizetésük jutalma az, hogy vérrel szerzett és adózással fenntartott örökségeiket a félelem miatt elhagyni kényszerültek“. Tiltakoztak az ellen, hogy ők kezdeményezői lettek volna valamilyen ellenállásnak, vagy a jövőben hasonló cselekedetre szánnák magukat. „Isten és ember előtt okai semmi! nek sem lesznek, mert ők fegyvert soha fel nem vették, önként katonák lenni nem akarnak, kiváltságaiktól soha el nem állanak és azok mellett Öfelségének? hű adófizetői akarnak maradni, akik a fegyvert önként felvették, azokkal lássa a bizottság, hogy mit tesz, azokat ők nem bántják, máskülönb újra és újra protestálnak“.

A bizottság azt válaszolta az üzenethozónak, hogy aki a királyi rendelet meghallgatására önként visszatér házához, minden bajtól és erőszaktól mentesítve lesz, ellenben pedig számoljanak a következményekkel. Miközben a bizottság folytatta működését, Bornemissza főkirálybíró ismételten megpróbálta az erdőbe menekülteket jobb belátásra bírni. Időközben a bizottság Csiktapolczára tette át székhelyét, ahová egymásután érkeztek a nyugtalanító hírek. Január 4-én jött meg Udvarhelyről a kirendelt lovasezred zászlóalja, hogy az erdőbe menekültek élelmezését megakadályozzák. A katonaságot a havasalji faluba szállásolták el. Nemsokára jelentették a bizottságnak, hogy ötszáz háromszéki és kászoni érkezett Némaság-Ujfaluba, néhány óra múlva pedig egy huszár hozott levelet a néptől. A levélben megírják, hogy mint „háromszéki és kászonszéki fegyvert soha nem vett és fegyvert letett szegény adózó nép úgy hallották, a bizottság fegyveres erővel készül őket a katonaságra rábírní, ha nem úgy akkor őket elpusztítjuk. A nép annyira megzendült, hogy a hideg tél dacára minde-
 nestől ott akarja hagyni otthonát. Mégis mielőtt tette határozna el magát, a bizottság elé jön, hogy azon majdnem bujdosást okozott hírek róluk való elfordításáért esedezzenek“. Megemlítik, azért jöttek Némaság-Ujfaluba, hogy kérvényüket a bizottság elé juttassák. „Hogy pedig mindnyájan jöttek, az az oka, hogy követül senki sem vállalkozott, mert 1763. június havában Szebenbe küldött követük igaz voltában is kételkedtek. Ide érve, szomorúan látják, hogy csíki atyjuk fiai nagyon megrémülvén, házaikat elhagyták. Közbenjárásukra ők is kérelmezni fognak és minden sérelmeiket előterjesztik, nem akarván egymástól és a székely nemzettől elszakadni. Kérik addig is a bizottságot, hogy ne gondoljanak róluk valami rossz dol-

got, mert semmi afféle szándékuk nincsen, de azt is kéri a nagy Istennek nevében, nehogy valakitől bántódásuk legyen“.

A bizottság gyanakodva fogadta a mentegetődző levelet és a háromszékiek felkelését még súlyosabban ítélte meg, mint a felcsikiek erdőbe való menekülését.

A háromszékiek megjelenése felbátorította a csiki menekülteket, akik immár a sok szenvedéstől felizgatva tettekre készen állottak. Egymásután érkeztek újabb jelentések, amely szerint az erdőben lévők le akarnak szállani a hegyek közül, hogy együttesen járuljanak a bizottság elé. A Kálnoky-huszárok hírszerzői is jelentették a bizottságnak, hogy a csikiak a háromszékiek csatlakozása által felbátorítva, január 4-én éjszaka és 5-én déltájban leszállottak Szépvízre, hogy egy tömegben a bizottság elé járuljanak.

A bizottság, amely mindenről értesülve volt előre, nem várta be a nép tömeges megjelenését, hanem január 4-én megparancsolta a Szépvízen táborozó „vasas németek“ kapitányának, Persinának, hogy figyelmeztesse a népet, nehogy tömegesen jöjjenek a bizottság elé, hanem kérésüket két követ által terjesszék elő. Több fenyegető hír hallatára a somlyai irányba négy ágyút is felállítottak. Siskovicz altábornagy el volt szánva, hogy ha a csikiakat két-három nap alatt nem sikerül a katonai kordon által engedelmességre szorítani, akkor szétvereti őket. A nép, miután értesült, hogy a bizottság nem engedi meg, hogy együttesen járuljanak elé, január 5-én Szépvíztől felkerekedett és a Hátárhegység aljából a csiki völgylapály ellenkező (nyugati oldalán) az Olt íolyó mellett fekvő Madéfalvára vonult be éjszakai pihenőre.

A katonák figyelemmel kísérték a nép megmozdulását. A mintegy kétezer főnyi tömeg legnagyobb részt gyalog, sokan tüzelő fegyverrel is ellátva, ren-

des menetben, csapatokban és osztagokban vonult át a szék derekán — jelentette báró Siskovicz a madéfalvi vérengzés után. — A helyzet egyre súlyosabb lett. A bizottság január 6-án újabb nyílt rendeletet küldött a Madéfalván összegyűlt csiki és háromszéki néphez, hogy tegyenek eleget a királyi rendeletnek, írásban vagy két követ által küldjenek választ, igen-e vagy nem és mikor. A rendeletet Zöld János commissarius, Balácsi Ádám vicekirálybíró vitték ki Madéfalvára kihirdetés végett. A rendelet átvétele és kihirdetése után a Madéfalván összegyűlt nép nevében László József csik-madéfalvi és Nagy József kökösi-háromszéki kiküldöttek arra kérték a bizottságot, hogy tekintettel a vízkereszt ünnepére, engedjék meg „a holnapig való késedelmet a válasszal“.

A bizottság abban a hitben, hogy a nép segítséget vár Udvarhelyről és Parajd felől, nem elégedett meg a válasszal. Különösen Carato alezredes, a csiki határőrség parancsnoka sürgette az erőszakos fellépést. Báró Siskovicz altábornagy pedig a bizottságban indítványozta a nép megrendszabályozását. Gróf Bethlen Miklós, a bizottság elnöke nem akart beleegyezni a kegyetlen lépésbe. Báró Siskovicz erélyes fellépésére végül is január 6-án elhatározták, hogy a Madéfalván összegyülekezett mintegy kétezeröttszáz főnyi népet megtámadják és szétverik. Siskovicz altábornagy a falu környéke terepviszonyainak tanulmányozásával adjutánsát Magdeburg kapitányt bízta meg és ennek jelentése után nagy titokban rendeletet adott ki Carato ezredesnek (még a jelenlévő főkirálybíróval sem közölte), hogy másnap január 7-én hajnalban a falut az Okelli ezred négy századával (mintegy ezer ember), a Trautmansdorf ezred vérteseinek másfél századával, harminc Kálnoki huszárral és két ágyúval vegye körül és az ottlévőket verje szét.

A kiadott rendelet szerint: 1. azokat, akik tüzelő fegyverrel ellenállnak, főként pedig a háromszékie-

A székely határvicék

ket, akiknek jelenléte nagyobb büntetésre méltó, irgalom nélkül öljék meg. 2. Azokat, akik a parasztfegy-

vérekkel ellenállának, a huszárok és vértések sebesítsék meg és űzzék haza. 3. A fegyverteleneket megijesztvén és kergetvén, riasszák szét. 4. Ha pedig elszánt ellenállást fejtenének ki, nehogy a királyi katonák haszontalan veszélynek tétessenek ki, gyűjtsák fel a falut és a házakból úgy kergessék ki a népet.

VIII.

A hidegtől és éhezéstől annyit szenvedett nép mély álomba merülve pihente a sok napos erdei táborozást. Megelőző estén egy kérvényt szerkesztettek, amelyben a bizottságnak újabb érveket hoztak fel kérésük teljesítésére. Az erdőben kiállott szenvedések és a több napi vándorlás teljesen kimerítette a különben erős testű embereket. Pihentek és síri csend honolt a faluban. Senki sem vette észre, hogy katonaság vonul fel a határon.

Carato alezredes, a csiki székelyeknek eddig is gyűlölt kegyetlen zsarnoka kíméletlen kegyetlenséggel csapott rá a mitsem sejtő lakosságra. Még az éjszaka leple alatt, hajnali három órakor Tapolczáról elindította a katonaságot és Madéfálvát körülfárta. A német gyalogság egyrésze az Oltón túl az Udvarhely felé vezető úton, a dombon állott fel, ágyúját a falu főutcája felé irányítva. A gyalogság más része, szintén egy ágyúval a Tapolcza felé vezető utat szállta meg. A német vértés lovasság a Szépvíz, illetőleg a Gyimesi szoros, a magyar Kálnoky-huszárok a Rákos, illetőleg Gyergyó felé vezető úton állottak.

Reggel négy órakor ágyúdörgés riasztotta fel a csendes falut. Az első ágyúgolyó egy szobába hatolt be és ott a kemencét és a bölcst szétzúzva, az ágy alatt a földbe fúródott. Az ágyban a háromszékiek vezetője, Csórja ügyvéd aludt. Felriadva ugrott ki az ágyból és amikor egyik lövést a másik után

hallotta, megrémülve kiáltotta: — „Az istenért, mi ez?” A népek rettenetes volt ez az ébredése. Egy perc alatt talpon volt mindenki, de senki sem tudta, hogy mit tegyen élete megmentésére. Annyi bizonyos, hogy a kegyetlenül meglepett lakosság ellenállásra nem is gondolt, inkább menekülésre készítetett mindenkit az öfenntartás kétségbeesése.

A vezetők állítólag hamar kegyelemkérő levelet írattak Boros Istvánnal és a levelet egy fehér kendővel együtt póznára tűzve vitték a szépvízi országút felé, ahol a parancsnok volt. De a remélt kegyelem helyett puskalövéssel fogadták őket és Boros meg társai golyóktól eltalálva véresen estek össze. Az ágyúlövések a falut felgyújtották és az elharapódzó tűz a falunak több mint kétharmadát elhamvasztotta és kiszorította az embereket házaikból.

A nép felocsúdván első kétségbeeséséből, menekülni próbált, de a katonák kíméletlenek voltak. Akik az Udvarhely felé vezető úton akartak elmenekülni, azok a német gyalogság gyilkos fegyverei elé kerültek. Akik az Oltón át próbáltak átszökni, a folyóba fulladtak, mert a vékony jégréteg leszakadt alattuk. A Tapolcza felé menekülőket a német gyalogság puska-tüze fogadta.

A háromszékiek és felcsikiak legnagyobb része Szépviz felé kereste a menekülés útját. Ezek a német vértések kardcsapása alatt véreztek el. A szerencsétlen háromszékiekkel kegyetlen halálos tréfát űztek. Ezeknek törbecsalására a vértéseknek azt kellett kiáltani, hogy: „ki háromszéki?” A kétségbeesett menekülők azt hitték, hogy ez azért történik, mert talán nekik megkegyelmeztek. Örömmel kiáltották tehát mindannyian, hogy ők háromszékiek. A vértések erre „három, három, három!” kiáltással három vágást mértek a szerencsétlenek fejére.

A menekülőket részint lelőve és lekaszabolva, részint megsebezve széjjelverték, majd a katonaság minden oldalról behatolt az égő faluba, ahol a nép csoportokba verődve állott tehetetlenül a nagy vérfürdő láttára. A katonák a nép közé lőttek, sokat megöltek, többet megsebesítettek, néhány százat pedig elfogtak.

Szemtanuk elbeszélései szerint „a nép az utcán lévén utat nyitott és kétfelé állott minden zene-bona-kezdés nélkül, a katonaság azonban kíméletlenül tüzet nyitott és halomra lőtte a védekezésre még csak nem is gondoló embereket“.

A vérengzés január 7-én hajnali négy órától reggel kilenc óráig tartott. Azután szabad rablás következett és a dicső német vitézek az ottan lakó székelységnek mindenét elhordották.

Foglyul ejtettek 400 embert, akiket azután Csíkszeredába, a várba vittek. A foglyok közül a sebesülteket hazaengedték, hogy otthon gyógyíthassák magukat és elrettentő például szolgáljanak.

Akik a vérfürdőből szerencsésen megmenekültek, siettek vissza falvaikba vagy elbujdostak az erdőbe.

Sokan pusztultak el sebeikbe, többeket a csíksomlyai kolostor szerzetesei vettek kezelés alá. Halálvölgye lett a csíki völgy és még márciusban is egyre szóltak a harangok, mert sebesülésükbe sokan meghaltak. Temették a madéfalvi áldozatokat.

Ilyen gyászos vérkeresztiséggel avatták fel 1764. vízkereszt ünnepét követő hajnalon Madéfalván a székely határőrséget.

A történelem ítélete és a nép kegyelete kőoszloppal örökítette meg 1899-ben a székely vértanúk emlékét.

S I C U L I C I U M
 A HATÁRŐRSÉG SZERVEZÉSEKOR MADÉFALVA HATÁRÁBAN
 1764. JAN. 7-ÉN HAJNALBAN
 A CSÁSZ. KATONASÁG ÁLTAL VÉDTELENŰL LEKASZABOLT
 CSÍK- ÉS HAROMSZÉKI
 KETTŐSZÁZ SZÉKELY VÉRTANÚ EMLÉKÉRE
 KIK AZ ŐSI SZABADSÁG VÉDELMEÉRT VÉRZETTEK EL
 EMELTE AZ UTÓKOR HALAS KEGYELETE
 1899.

IX.

A madéfalvi vérengzés borzalmas hatása alatt megrettent nép járomba hajtotta a fejét. Semmiféle komolyabb akadályja nem volt most már a szervezésnek és a besorozottak felfegyverezésének. A lakosság Moldvába menekülését azonban nehezen tudták megakadályozni.

A bécsi udvarba ellentétes, hamis és a bizottságra meg Siskovicz altábornagyra nézve kedvező jelentések mentek. Buccow tábornok azt a javaslatot terjesztette a főhaditanács által a királynőnek, hogy a székelyeket fosszák meg összes eddigi kiváltságaiktól és területüket foglalják le a határország számára. A királynő nem akart elhamarkodott lépéseket tenni és ezért' bünfenyítő bizottságot küldött ki a Székelyföldre. Ez rövid idő múlva megkezdte működését. Március 20-án Kőhalomban jött először össze és ottan a határország szervező bizottsággal tanácskozást folytattak. Ez alkalommal tette Siskovicz báró azt a kijelentést: **„a székely nemzetén, hogy egészséges maradjon, minden évszázadban eret kell egyszer vágni, ebben a században Siskovicz vágatott eret rajta Madéfalván“.**

A bizottság Kőhalomból Csikba ment át és április 3-án kezdte meg Tapolczán a kihallgatásokat. Elnöke volt báró Roth vezérőrnagy, sziléziai eredetű lu-

theránusból katolikus hitre áttért kevés tudású, de annál jobb indulatú tiszt, aki magyarul ugyan nem tudott, de annál szenvedélyesebb kártyás volt. Első polgári tagja volt gróf Teleki Károly, cs. és kir. kamarás, Szolnok vármegye főispánja, egyike Erdély legderekabb és a nemzeti jogokért lelkesedő fiainak, a második báró Josnitzky Mihály, a harmadik Ribitzey Ádám zarándmegyei birtokos. Katonatagok voltak az elnökön kívül Schwartz alezredes, Szilvássy János kapitány, negyedik Sinterschperger kapitány, jegyző volt Heidendorf Mihály Konrád. A kihallgatások megkezdése előtt szemlét tartottak a szeredai várban őrzött székely foglyok felett. Ezeket, többnyire megsebesült foglyokat, Tapolczán a Roth tábornok szállása előtt elterülő mezőn sorrendbe állították. A megsebesített foglyokat azután, miután már úgysis három hónapig sínylődtek, hazabocsájtották, hogy ezzel is megnyugtassák a csiki népet. Miközben a vizsgáló bizottság folytatta működését, a Székelyföldön az üldözés tovább tartott. A zavarok előidézőjét, báró Buccow Adolf tábornokot is utólérte megérdemelt sorsa, 1764. május 18-án Nagyszebenben orbáncban kínos szenvedés közepette meghalt.

Buccow hirtelen halálában sokan a nemezis le-sújtó kezét látták. A magyarság iránt elfogult volt. Még mielőtt Erdélybe jött, Bruckenthal Sámuel a magyarokat fekete színben festette le előtte és a székelyek ellen az udvarnál állandóan Vádaskodott. Egyedül csak a szászoknak kedvezett. A királynő a Buccow halálával megüresedett erdélyi főhadparancsnokságra és a guberniumi elnökségre 1764. június 17-én gróf Hadik Andrást, a Mária Terézia-rend lovagját nevezte ki királyi biztосként. Gróf Hadik András kinevezésével megnyugodtak az erdélyi kedélyek. Az új főhadparancsnok magyar beszéddel nyitotta meg a guber-

niumi ülést és sok jóindulattal fáradozott a nyugalom és a biztonság helyreállítása érdekében.

Szorgalmazta a vizsgálat befejezését, azon volt, hogy az ártatlanokat hazaengedjék és mindenki viszszaérhesse otthonának felépítésére.

futaki gróf Hadik András tábornagy

A vizsgálat folyamán, még Hadik kinevezés előtt, a katonai bizottság a kihallgatásokból azt állapította meg, hogy a háromszékiet Olasz, Óvári és Csórja ügyvédek bujtatták fel. Olaszt sikerült elfogni, Óváry elmenekült, Csórja állítólag elesett Madéfalván. Csíkban a közszekelyek vallomása alapján Beke István delnei, Zöld Péter szentléleki, Német József szentmi-

hályi és Szász esperes somlyai lelkészek ellen emeltek vádat.

A lelkészek kihallgatására külön egyházi bizottságot rendeltek ki. Elfogták még Ferencz Antal szentmiklósi, Mihály Jakab ménasági, Lestyán Miklós szentkirályi, Biró István vatsátsi, Miklós György szépvizi, Getcő István és Tamás tapolczai, Péter János és Kovács József csatószezi lakosokat. Háromszékből Lőrincz Antal torjai, Nagy György poljáni, Barabás Elek és Bartos István albisi, Mátyás Ferenc feldobolyi, Thoma László papolczyi és Pallók László gidófalvi lakosok kerültek fogságba. Vád alá került még Bors Fülöp csikszentkirályi lakos, Lázár Imre csikszéki főjegyző, ifj. Lázár István guberniumi fogalmazó, aki azonban Moldvába menekült. A csiki lázadás fővádlóitja Zöld Péter volt, aki fogságából Moldvába menekült, majd a határőrségtől megszökött Zöld Mátyással együtt álutakon visszatért édesatyjához Zöld Jánoshoz, ahol Carato ezredes emberei elfogták.

Így azután apját, Zöld Jánost is, azért mert fiát rejtegette, őrizetbe vették. Többszöri kihallgatások és hosszú huza-vona után Bors Fülöpöt kétszáz forint pénzbírságra ítélték, a megszökött Lázár István örökségét elkobozták. Zöld Jánost öreg korára és gyengeségére való tekintettel felmentették, ifj. Zöld Jánost egy évi börtönre ítélték. Zöld Pétert és Beke Istvánt három évi könnyebb fogságra ítélték és kimondották, hogy kiszabadulásuk után a Székelyföldön nem lehetnek többé lelkészek. Beke büntetésének kitöltése után Kolozsváron az egyházzog tanára lett, majd 1774-ben Csicskereszturra került plébánosnak, ahol 1777-ben meg is halt. Zöld Péter nem nyugodott bele az ítéletbe és sikerült börtönéből megszöknie, újra Moldvába menekült, ahol később a kiüldözött honfitársainak lelkésze lett. Lestyán Miklós, Biró István, Ferenc Antal

és Mihály Jakab két-két évi fogságot kaptak. Az időközben letartóztatott vádlottakat részben elbocsátották, részben felmentették.

Így fejeződött be a nagy buzgalommal vezetett székely bűnügyi vizsgálat, amelynek ideje alatt egyre tartott a kivándorlás Moldvába. A kormány most már mindent elkövetett a kivándorlás megakadályozására és látva azt, hogy az eddigi intézkedései csak súlyosbítják a helyzetet, szelídebb eszközöket vett igénybe. Bűnbocsánatot hirdetett mindazoknak a székelyeknek, akik hazatérnek. Ezek azonban feltételeket szabtak a visszatérésükhöz. Többek között követelték, hogy Zöld Pétert helyezték vissza eklézsiajába. Zöld Péter 1763. szeptemberében egy kis csoport élén haza is tért és Deinen plébános lett. Ott is halt meg. A kivándorolt székelyek nagyobb része azonban nem tért vissza hazájába, hanem újabb menekülőkkel szaporodva Moldvában maradt. Bukovinának Ausztriába való bekebelezése után Hadik András telepítette őket az új tartományba.

X.

Buccow halálának kellett jönnie, hogy egy olyan férfi kerüljön az erdélyi kormányzat élére, aki vérszerinti származásánál, meg katonai erényeinél és emberi nemességénél fogva is egyrészt az üldözött székelyek között megnyugtassa a lelkeket, másrészt a kivándorlásra kényszerített székelyeket megmentse nemzeti, vallási és nyelvi kivetkőződésükből. Ez a férfiú futaki gróf Hadik András cs. és kir. tábornagy, a Mária Terézia-rend lovagja — ki későbben Bács-megye örökös főispánja lett.

Gróf Hadik András 1710. október 10-én Csallóközben született, fia volt Hadik Mihály régi nemesi családból származó huszárkapitánynak. Szülei, különösen

istenfélő nagynénje kívánságára a papi pályára szánta rá magát. Egy szép napon vidám trombita harso-gása mellett keresztül vonul Kolozsváron a Desewffy-huszár-ezred toborozó csapata és ő otthagya a papi pályát, beszegődött az ezredhez.

Kitűnő katona lett belőle és a középkori lova-gokra emlékeztető egyéni bravúrokkal hívta magára a figyelmet. 1744-ben már mint ezredes és 1757-ben már mint altábornagy szerepel az ármádiában.

A 7 éves háborúban, melyre hősi pályájának fény-kora esik, a kolini csata után kémszemlélő hadmenetet vezetett Bautzen felé s miután ez alkalommal arról győződött meg, hogy II. Frigyes hadseregével Lusancziából ki nem mozdulhat és hogy az út Brandebur-gon át Berlin felé nyitva áll, elhatározta magát arra a bátor és kalandos vállalkozásra, amelynek kevés pár-ja van a hadi történelemben. Hadik a legnagyobb csöndben, de egész eréllyel hozzálátott merész terve megvalósításához, Poroszország fővárosát hadával meglepte és rövid harc után a várost megszállta.

Hadik merész fegyvertettéért a királynőtől a nem-rég alapított Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapta és sajátkezűleg írt levelében is megdicsérte. A kitűnő hadvezér 1763-ban kapta meg a grófi címet és a fu-taki uradalmat. A következő évben 1764. június 17-én nevezte ki a királynő az erdélyi gubernium elnökévé. Négy évig működött Erdélyben, ahol emberi érzésé-vel, tapintatos eljárásával csakhamar megkedveltette magát. A nagy hadvezért 1769-ben mint cs. és kir. biz-tost az illíriai kongresszuson találjuk, Lengyelország felosztása után Galiczia és Lodoméria kormányzója volt. 1774-ben nevezte ki a királynő tábornagnak és a főhaditanács elnökének. Katonai pályájának befeje-zése után 1776-ban Bács-megye főispánjává nevezte ki.

A bácsmegyei főispáni beiktatás országos jelentőségű volt, mert első ízben hangzott el magyarul a főispáni beszéd. Hadik 1790-ben halt meg és Futakon helyezték örök nyugalomra.

XI.

A szomorú emlékű „madéfalvi veszedelem“ után az Erdélybe küldött bűnfenyítő vizsgáló bizottság 1765.

A bukovinai magyar im vak földrajzi fekvése

május végén fejezte be működését. A kiülőzött és a nyomorúságtól annyit szenvedett, kivándorlásra kényszerített székelyek hazatérítése azonban nem járt sikerrel és a bűnbocsánat kihirdetésének sem volt eredménye. A kivándoroltakat Moldvában a vajda felkarolta és már az a veszély kísért, hogy őket is, mint a „csángó magyarokat“, akik régebben kivándoroltak (Rákóczi-felkelés) és állítólag már a magyarok bevándorlása idején ott telepedtek le, kivetkőztetik nemzeti

jellegükből, amikor Hadik András, mint a főhaditanács elnöke feléjük irányítja figyelmét és a gyéren lakott Bukovinába telepítteti őket.

Lengyelország felosztása után ugyanis Bukovinát a porta 1775-ben átengedte Ausztriának. Ekkor mozgalom indult meg a gyér népességű új tartomány betelepítésére és arra a Moldvába menekült székelyeket használták fel. Hadik Andrásnak az érdeme, hogy sikerült a betelepítést sikeresen keresztülvinni. 1776 és 1777-ben kezdődött meg a telepítés és azt 1786-ban fejezték be.

1777. telén száz székely család költözött át Moldvából Bukovinába, ahol a moldvai határszélen Tibeni és Jacobesti falvakban telepedtek meg. Ezeknek később Istensegits és Fogadjisten neveket adták. 1785. és 1786-ban építették fel a Mária Terézia fiáról elnevezett Józseffalvát, valamint a Hadik Andrásról elnevezett Hadik- és Andrásfalvát a Szucsava völgyében. A betelepülőknek vezetője Mártonffy Mór minorita szerzetes volt, akit báró Splényi tábornok, az okkupáló csapatok fővezére és a tartomány első császári biztosa támogatt.

XII.

Míg Erdélyben a székelység vívja szabadságáért, ősi kiváltságainak megőrzéséért és jogaiért élet-halál harcát, addig Európában a felvilágosodott abszolutizmus hatalmas lépésekkel halad a reformkorszak felé. A Voltaire irányította francia szellem átfőrnálja az egyedek gondolkodását és hatással van öntudatukra. Mind hangosabbak lesznek azok, akik a fennálló intézményeket és a kormányzatokat bírálják. Az abszolút uralkodók érezték, hogy nekik nemcsak iogaik, hanem kötelességeik is vannak, amely szerint mindenkinek van veleszületett joga, amelyet az ál-

lannak tudomásul kell venni és el kell ismerni. A felvilágosodás szelleme kezd mindinkább előretörni. Ez tapasztalható Mária Terézia egyes intézkedéseiben is. Ez az álláspont irányította a magyar királynő legnagyobb ellenfelét, a porosz Nagy Frigvest is.

Az államhatalomnak fel kellett ismernie, hogy a birtokmegosztás fennálló rendszere nem felel meg a kívánalmaknak, ezért azt rendezni kell. Államosító Ica az igazságszolgáltatást, központosította a közigazgatást és megteremtette a polgári könyveket.

Magyarországon a hivatalok és annak vezetői nyelvben és gondolkodásban idegenek voltak. Az ország fejlesztését az államhatalom csak annyiban tekintette céljának, amennyiben az nagyhatalmi állásának biztosítására szolgált.

A magyar rendek idegenkedtek minden reformtól, egyrészt mert féltették kiváltságaikat, másrészt nem akartak új terheket magukra vállalni és bizalmatlanok voltak a bécsi udvar intézkedései iránt.

A fejlődést előmozdító kísérletekkel szemben ott állott a rendiség formalizmusa. Minden olyan intézkedés, amely nem a nemesség javára történt, sértette a nemesi kiváltságok teljességét és így a Werbőczileg értelmezett nemzetet. Werbőczy is elavult, mintahegy megváltozott a nemesség helyzete is. A nemesség érdeke és a humanisztikus törekvések ellentétbe kerültek egymással. A magyar nemesség 1711. után számban alig lehetett harmada a Hunyadi Mátyás korabeli időknek. Ennek a kis hányadnak életszükséglet volt, hogy lekösse a jobbagyságot. Erre pedig az államhatalom és a jobbagység között a Werbőczyi hármaskönyvhöz való ragaszkodás adott erőt és lehetőséget.

Így került egymással szembe az ősi kiváltságokat őrző magyar rendiség, a humanisztikus jellegű rendeletekkel, amelyeket Mária Terézia életbe akart léptetni.

A királynő a felvilágosodott önkényuralom híve volt, aki kész mindent megtenni a népért, de semmit sem vagy keveset a nép, a nemzet segítségével. Csak uralkodásának első, háborús felében, midőn másképp nem tudott segíteni magán, tartott országgyűlést. Reform kísérleteivel ellentétbe került a rendekkel és ennek természetesen az ország lakossága érezte kárát.

Mária Teréziának legnagyobb jelentőségű és egészen az 1832—36. országgyűlésig érvényben maradt intézkedése, az úrbér szabályozására kiadott rendelete volt. Hazánkban is súlyos adók és kötelezettségek terhelték a jobbágyságot. A földesúrnak ezer és ezer módja volt a jobbágyokat személyes szabadságukban korlátozni. A királynő látva a jobbágyok szomorú és bizonytalan helyzetét, gyökeresen akart javítani sorsukon és az 1751. évi országgyűlésen, amikor az országos adók felemelését kérte, hangsúlyozta, hogy azt a jobbágyság terhelése nélkül akarja keresztül vinni, sőt kérte a rendeket, hogy nyújtsanak módot a jobbágyság sorsának javítására. A rendek azonban a királynő kívánságát nem voltak hajlandók teljesíteni, mire a felség 1752. március 21-én szabályrendeletet adott ki, amelynek 10-ik pontja kötelezi a megyéket, hogy „különös gondot fordítsanak az adózó népre.“ Látva azt, hogy a nemesség önkényesen bánik a jobbágyokkal, és hogy mennyire ingatag a jobbágyföldek terjedelme, — a földesúr a jobbágytól elvette földjét, ami a földművelés fejlődésére hátrányosan elfojtotta a szorgalom minden ösztönét. A földesúr hatalma a jobbágyságnak nemcsak birtokára, hanem személyére is kiterjed, mert annak bírása, azt bebörtönöztetheti, a szökevényt erőszakkal visszaviheti és a roboton kívül még más munkákra is kényszerítheti, azonkívül még pénzbeli bírsággal is sújthatja. Ezért elhatározta, hogy szabályozza a nemesség ki-

váltságait és segít a jobbágyság helyzetén. Miután látta, hogy a jobbágyság sorsának javítását az országgyűléssel nem tudja elfogadtatni, elhatározta, hogy szabályrendelettel viszi azt keresztül. Az úrbéi szabályrendeletet 1766. január 23-án léptette életbe, mindannak *dacára*, hogy azt az országgyűlés még nem fogadta el.

Mária Terézia központosító kormánypolitikája Magyarországon nem aratott teljes sikert, de elhintette a jövő alakulásának termékeny csiréit és nagy része volt a nemzet egészségesebb berendezkedésének előkészítésében. Kétségtelen, hogy szeretettel és vonzalommal viseltetett a magyar nemzet iránt és örökké hálával gondolt a magyar nemzet önfeláldozására. Halálos ágyán magához hívatta a magyar kancellárt és a következő szavakkal búcsúzott el: „Eszterházy, én meghalok] Mondja meg nemzetének, hogy az utolsó percben is hálával emlékezem reá“.

A királynő 1780. november 29-én 64 éves korában halt meg.

XIII.

A reform korszaka, amelybe lassankint Magyarország is belekapcsolódott és amely Erdélyben talán még előbb érezte hatását, nyugatról indult el hódító útjára. Több mint száz évig az ország saját bajaival volt elfoglalva. Megvívta azokat a nagy szabadságeszméket és újításokat, amelyek Franciaországból indultak el hódító útjukra. Csak a szabadságharc után, amikor a haza bölcse a kiegyezést keresztülvitte, terelődött a figyelem ismét a Bukovinában lakó magyar testvérekre.

E század haladása abban fejezhető ki, hogy XIV. Lajos mondása szerint: „Maga a király az állam“.

Nagy Frigyes viszont: „A király az állam első szolgája“ jelszóval azt mondta: „Én csak azt tartom haszonnak, ami népem hasznára és könnyítésére szolgál.“

És éppen XIV. Lajos hintette el valójában a forradalom magvát. A Napkirály pazarlása, a papság türelmetlensége, a nemesség fényűzése kiszívták a nép erejét és tönkretették az állam anyagi jólétét. Saját népe, amely egykor szinte bálványozta, utálattal fordult el tőle, mint nyomorának okozójára. És amikor XV. Lajos dicstelen uralkodása után a jobb sorsra érdemes XVI. Lajos került uralomra, már kikerülhetetlen volt a forradalom. Az abszolutizmus bűnei aláásták a nagy francia nemzet morális és anyagi jólétét. Szegény XVI. Lajos hiába erőlködött, a végzetnek nem állhatta útját. Neki és szerencsétlen feleségének, Mária Antoinette-nek lakolni kellett elődjeik bűnéért.

A francia nemzet utolsó országgyűlésén, 1789. május 5-én harsant föl Mirabeau hatalmas hangja, amely az országgyűlést a király fölé emelte. 1789. július 14-én a nép lerombolja a Bastillet és megkezdődik a felfordulás. A lavinát már feltartóztatni nem lehet. A király 1791. július 20-án családjával együtt megpróbál elmenekülni, de feltartóztatták és alig egy fél év múlva, 1792. január 21-én XVI. Lajost ki is végezték. 1794. április 5-én Robespierre és St. Just kivégeztette Dantont, a forradalom legnagyobb alakját, azonban július 27-én ők is a guillotín alá kerültek. Igen sok ember lett áldozata a forradalomnak. Ki tudja mi lett volna Franciaország sorsa, ha a végzet nem állít olyan férfiút az ország élére, aki ebből a kilátástalan helyzetből kivette az országot. Ez volt Bonaparte Napoleon.

Paris népének utolsó forradalmát Napoleon 1795. október 5-én ágyukkal verte le és 1795. november 4-én megkezdődött Napoleon diktatúrája. Napoleon

végzete is ugyanaz lett, mint a legtöbb nagy szellemű diktátoroké. Sikerült neki hadvezéri leleményességével és államférfíúi nagyságával Franciaországot újra Európa első hatalmává tenni. Am hatalma tudatában túlmegy az észszerű határokon és ezzel magát is, nemzetét is katasztrófába vitte. Nagy Sándor, Dzsingisz Khan, Timur-Lenk s mások sorsa ugyanaz volt.

A napóleoni háborúk teljesen felforgatták Európát. Bár ő maga császár lett, mégis a szabadság, egyenlőség eszméinek terjesztője s a maradi porosz-osztrák birodalmakban a szabadságharcok előkészítője volt.

A francia szabadságeszmék hatása alatt Magyarországon is nyugtalankodni kezdtek a lelkek. Szomorú időket élt át az ország. II. József, a kalapos király (1780—1790) egymásután hozta a magyar alkotmányba ütköző rendeleteket. Nem koronáztatta meg magát, mert nem akart esküt tenni a magyar rendi alkotmányra. Olyan monarchiát akart teremteni Ausztriából s Magyarországból, amely kizárólag németnyelvű és minden alkotmány nélkül a császár egyeduralma alatt áll. Kétségtelen, hogy a francia eszmeáramlat hatása alatt becsületes jó szándék vezette, amikor népei boldogítására a kiváltságokat megszorította. Javította a jobbágyok helyzetét, előkészítette a közteherviselést, ezért elrendelte a népszámlálást és a földek felmérését. Ha mindezt mint koronás magyar király alkotmányos úton tette volna, úgy talán a legszebb eredmények kísérték volna fáradozásait. Halálos ágyán belátva, hogy elhamarkodott reformáló rendeleteivel a monarchiát végveszedelembé sodorta — mindent visszavont.

Erdélynek az önkényuralom alatt igen szomorú sorsa volt. II. József császár Erdélyt, mint külön országot kezelte s bár 1782-ben egyesítette a magyar és az

erdélyi kancelláriát, 1784-ben átrendezte Erdély közigazgatását. Előbb 10, majd később 11 vármegyére osztotta fel és a német nyelvet tette meg hivatalos nyelvvé, majd Erdélyben is elrendelte a népszámlálást. Elhirtelenkedett rendeletei nagy bajt zúdítottak Erdélyre. A románok azt hitték, hogy a népszámlálás az ő felszabadításuk megkezdését is jelenti és külső bujtogatás hatása alatt lázadásban törtek ki. Hóra Nikoláj az erdélyi oláhok nevében 1780-ban és 1783-ban Bécsben járt, a császártól a román jobbágyság felszabadítását kérte. Valósággal vérszemet kaptak, amikor Ortmayer főhadbiztos 81 falu népét összeíratta. Fegyvert fogtak, ellenszegültek a hatóságoknak és erőszakoskodni kezdtek a földbirtokosokkal. 1784. november 1-én tört ki az a szörnyű véres lázadás, amelynek négyezer magyar és ezeröttszáz román lett az áldozata. József császár halála után, 1790. december 12-ikére újra egybehívták az erdélyi országgyűlést. A rendek most már nem elégedtek meg József császár rendeleteinek eltörlésével, hanem a kiadott Diploma Leopoldinum (1690) módosítására és a Magyarországgal való egyesülésre törekedtek. Ezen az országgyűlésen indította meg Aranka György a mozgalmat egy „nyelvművelő társaság“ felállítására. Az országgyűlés törvényt is alkotott a társaság megalakításáról és az 1793-ban Marosvásárhelyen meg is kezdte működését. Miután a kormányzékttől a jóváhagyást nem kapta meg/ 1810-ben feloszlott. Még ugyanabban az évben a kormányzóságot (Guberniumot) Nagyszebenből ismét Kolozsvárra helyezték és ettől kezdve minden szellemi megmozdulásnak Kolozsvár lett a kiindulópontja. A kincses városban az országgyűlésekkel és az odaköltözött főurak társaságával igen szép szellemi élet indult meg. 1792-ben megalakult az „első színjászó társaság“ és az 1795. március 20-án tartott

országgyűlésen Erdély rendői kimondták az országos Nemzeti Színház felépítését. A Nemzeti Színház felépítése 1803-ban indult meg, de csak 1821-ben lett kész. Ez volt az első állandó kőszínháza Magyarországnak. Az 1841—1843—iki erdélyi országgyűlés határozta el az erdélyi országos múzeum létesítését, de kivételre csak 1859-ben került az eszme, amikor gróf Mikó Imre állott az ügy élére.

A szabadságharc idejére esik az ismeretes agyagfalvi gyűlés. 1848. október 16. Berzenczey László kormánybiztos hívta össze a székelységet a gyűlésre, amelyen mintegy hatvanezren jelentek meg és esküt tettek gróf Mikó Imre elnöklete alatt az alkotmányra és ugyanazt követelték Erdély többi népfajaitól is. A gyűlés békére intette a szászokat és a románokat. Kihirdették, hogy a székely nemzet eddigi törvénytelen katonáskodása megszűnik és e helyett a nemzetőrségi szolgálatot rendelik el. A nemzet ezentúl csak a magyar minisztériumtól fog függni, nem pedig a katonai hatóságoktól. Végül elhatározták, hogy Zsombory ezredes vezetése alatt az egész székelység honvédséggé alakul át. Az 1860. október 20-án kibocsájtott császári levél visszaadta Erdély alkotmányát és az 1865-ben összehívott kolozsvári országgyűlés másfél évtized némasága után ismét megnyilatkozhatott. Az első követelése az országgyűlésnek az unió helyreállítása volt. 1867. február 17-én tartották meg az utolsó erdélyi országgyűlést, amelynek egyetlen vívmánya az a fejedelmi rendelet volt, amely a Magyarországgal való törvényes egyesülést megerősíti.

XIV.

Az egyesülés megerősítése után az ország konszolidációjának kibontakozásával egyidejűleg feltérelődik a fegyelem a Bukovinában és Moldvában élő

magyar testvérekre is. A Magyar Tudományos Akadémia már a szabadságharc előtt is foglalkozott ezekkel a kivándorolt és kiülőzött magyar testvérekkel. 1882-ben országos mozgalom indult meg a bukovinai székelyek visszatelepítésére.

A bukovinai székelyeknek egy küldöttsége érkezett Magyarországra, akik megjelentek Tisza Kálmán miniszterelnöknél, Szapáry Gyula pénzügyminiszternél és mély tisztelettel kérték a magyar államférfiakat, hogy telepítsék őket vissza „a régi igazi édes hazába”. A kormány beleegyezett a hazatelepítésbe, de Ausztriára való tekintettel hivatalosan nem intézhette el az ügyet, hanem azt rábízta a magyar társadalomra. A mozgalom támogatást kapott az Al-Duna szabályozását végző kormánybiztosságtól, amelynek élén Nagy György kormánybiztos állott. A bukovinai magyarok visszatelepítésére gróf Somsich Pál, a képviselőház elnökének vezetése alatt országos ügynevezett „csángó bizottság” alakult. Tagjai voltak többek között: gróf Apponyi Albert, Szilágyi Dezső, Prónay Dezső, herceg Odescalchi Artúr, Jókai Mór, gróf Bánffy Béla, gróf Teleki Géza, Eötvös Károly, Hoitsy Pál, Ugrón Gábor és a bukovinai székely László Mihály, Kammermayer Károly, Budapest polgármestere, Rákosi Jenő, a Budapesti Hírlap szerkesztője és dr Szádeczky Lajos egyetemi tanár.

A bizottság tulajdonképpen azért vette fel a csángó bizottság elnevezést, mert a moldvai csángókat is bele akarták foglalni működési körükbe. Ebből alakult meg azután a „csángó magyar egyesület”, amely későbbben feloszlott és a kezelése alatt álló pénzt a belügyminisztériumnak adta át.

A magyar társadalom lelkesen karolta fel az eszmét és néhány hónap alatt mintegy ötvenezer forint állott a bizottság rendelkezésére, amely egyelőre ezer

embert akart Pancsova környékére letelepíteni. Odescalchi Artúr országgyűlési képviselő és Szádeczky Lajos 1883. március 16-án indultak el s velük tartott Benedek Elek, mint a Budapesti Hírlap kiküldötte, Klopp Károly mérnök, az al-dunai kormánybiztosság képviselője. Budapestről Kelet-Galicián át Virágvasárnapján érkeztek Hadikfalvára, ahol Nagy György megbízásából Bereczky Ottó várta őket. A ki-

A szerémi herceg Odescalchi Arthur

küldötteket lovasbandérium vezette be a faluba és lelkes ünneplésben részesültek. Legelső munkájuk volt összeírni azokat, akik hajlandók voltak az anyaországba visszaköltözni. Sok nehézséggel kellett megküzdeni a bizottságnak, mert a kerületi kapitányok mindenféle nehézséget gördítettek a kivándorlás megakadályozására és azonkívül nagyon sokan a nyári munkára előleget vettek fel a moldvai bojároktól. Így

csak Hadikfalva harmincezer forint előleggel volt lekötvé.

Március 30-án futott ki az első vonat a visszatelepülőkkel a hadikfalvi állomásról. Ezen több mint hat száz embert hoztak haza. legnagyobb része andrásfalvi volt. Ezzel tért vissza a küldöttség is. Április 2-án a fogadjisteni és az istensegítsi székelyekre került a sor. Harmadikán Klopp mérnök vezetése alatt a hadikfalvaiakat indították el. Összesen 2200 lélek, köztük 1150 férfi és 1050 nő és gyermek tért vissza az anyaországba. Az első bevándorlókat, akiket a magyarországi vasúti állomásokon rajongó lelkesedéssel fogadtak, a Pancsova melletti Hertelendifalván és Sándoregyházán telepítették le.

Ezzel egyidejűleg a bukovinai magyar falvakból sokan szekerén tették meg az utat családjikkal. Ezek Marosvásárhely, Déva, Arad felé mentek le az Áldunához.

Miután sokkal többen jelentkeztek a betelepítésre, mint amennyi tervbe volt véve és a jelentkezők sürgető kérésekkel ostromolták a bizottságot, kérvén, hogy legyen segítségükre, mert már abban a reményben, hogy hazahozzák őket, mindenüket eladták, Pünkösöd előtt újra meglátogatták a bukovinai magyar falvakat, akkor a Fogadjisten, Istensegíts, Hadikfalva legszegényebbjei közül mintegy 900 személyt indítottak hazafelé. Ezzel egyidejűleg 33 család szekéren tette meg az utat. Még ezzel sem ért véget a betelepítés, mert az andrásfalvi református gazdák az aratás után Torna Károly lelkészük vezetése alatt — mintegy 150 család — szintén visszatértek az anyaországba és azokat is Hertelendifalván telepítették le. Ezekkel együtt 4000-re emelkedett a beköltözött bukovinai székelyek száma.

Az utólagos bevándorlás apróbb csapatokban még később is hullámozott. Vissza is mentek többen a

Bukovinában hagyott hozzátartozóikhoz. Az utólagos bevándorlókat az aradmegyei Győrökön és Déva mellett telepítette le a kormány.

Sajnos, a hazatelepülők elhelyezésére és munkaviszonyának szabályozására nem történt elég megfelelő és gondos intézkedés, azonkívül meg a társadalom által összegyűjtött pénz is elfogyott, így igen sokan, nem bírván a nehéz kubikos munkát, amelyhez nem voltak hozzászokva és a helyzet javulását sem

A bukovinai magyarok csoportja az 1883-iki visszatelepüléskor remélték, visszatértek Bukovinába. A legnagyobbbűrűjük azonban kitartott és hasznos polgárai és hazaszerető fiai lettek az anyaországnak.

XV.

A bukovinai magyarok első visszatelepítési kísérlete után több mint félszázad telt el, mígnem újra felfigyelt a magyar közvélemény a Kárpátokon túl élő testvéreire. Egy borzalmas tűzvésznek kellett jönnie,

hogy a magyar nép méltó és tüntetői bizonyosságát adja testvéri együttérzésének és szeretetének. A józseffalvi tűzvész, amely 1939. május 18-án áldozócsütörtökön percek alatt elhamvasztotta a virágzó magyar falut, egyszerre felrázta a magyarságot.

A szerencsétlenség hírére riadót fűjt a magyar sajtó és akkor bizonyosodott be igazán, hogy a világháború utáni békediktátum, amely széjjeldarabolta az országot és elszakította egymástól a magyarságot — jó iskolának bizonyult a már meglazult testvéri együttérzés újjáélesztésére. Az erőszakos elválasztás lélekben annyira összeforrasztotta a magyarságait, hogy most már sokkal erősebben és öntudatosabban küzdött nemzeti egységéért, nyelvéért és az ország területi visszaszerzéséért.

A több mint két évtizedes trianoni gyűrü megerősítette a magyar nép egységét és az első leckére akkor adta meg a jeles feleletet, amikor vallásra való tekintet nélkül odanyújtotta segítő kezét a Bukovinában élő, hajlékától oly tragikusan megfosztott testvéreinek felemelésére.

A nyár derekán székelyföldi körutam megkezdése előtt határoztam el, hogy felkeresem azokat a magyar testvéreket, akik annyi sorsüldözésen keresztül is hitükben, nyelvükben oly kitartóan ragaszkodnak fajukhoz. Július hónapban érkeztem meg a Radautz-megyei Istensegítsbe, amelyet románul Tibeninek hívnak. Már a motorosban magyar hang ütötte meg a fülemet. A kocsni fékezője hadikfalvi magyar ember volt, akitől némi felvilágosítást kaptam. Az istensegítsi állomásnál leszállva a motorosról a postakocsniál szorgoskodó embert szólítottam meg. Kiderült, hogy ő az állomás portása. Tőle értesültem, hogy a falu községi bírása egy Szócs nevű magyar ember és majd az gondoskodik szállásomról.

— Tessék csak várni, itt a primár úr, csak most látom, amott a sorompónál — mutatott néhány lépéssel arrébb álló 55 év körüli városiasán öltözött emberre.

A szállást illetően a portás mindjárt fel is ajánlotta lakását és a falu bírása is, bemutatkozásom után őt ajánlotta szállásadó gazdának. Amint a motoros elindult az állomásról, a magyar portás, akit Lőrincz Péternek hívtak, megfogta csomagjaimat és biztatóan intett, hogy menjek csak utána.

Bukovinai magyar gyermekek az 1883-iki visszatelepülők között

A faluban élénk feltűnést keltett az idegen városi ember megérkezése, s alig tettük le csomagjainkat, már híre ment, hogy vendég érkezett. Egymásután jöttek a szomszédok, majd később a többi gazdák is érdeklődni kezdtek, mi járatban vagyok. Jellegzetes székely házba tértünk be, amelynek ablakaiban muskátli virág figyelmeztetett, hogy leány is van a családban. Házigazdám Lőrincz Péter 44 éves, apja is a faluban lakott. Négy gyermeke van, a legnagyobbik 17 éves leány. Apollónak hívják, utána következik a

16 éves Vilmos, a 8 éves Imre és a legkisebbik, a 4 éves Ismeria, akit odahaza Ipigeniának szólítottak.

A ház tornácán kínáltak meg helyvel, amíg a szobát, ahol az éjjelt töltöttem, előkészítették. S miközben a háziasszony igaz magyaros vendégszeretettel, jó nagy köcsög friss tejet hozott, beszédbe elegyedtem a vendéget nézni jövő szomszédokkal. Körülöttem állva pipáztak, cigarettáztak: Simon Márton, az ács, Szőcs Ambrus, Szűcs Géza, Gáspár Pál, Miklós Anti földműves emberek. Egyiknek két falcsa, a másiknak három, Gáspárnak azonban 20 és Miklós Antinak 12 falcsa földje volt. A bukovinai magyarok „falcsa“-ban fejezik ki vagyonukat. Egy falcsa két hold földnek felel meg. Simon Mártonnal, aki iparos ember, csakhamar rátértünk a falu viszonyairól szóló beszélgetésre.

— A legtöbbnek kisebb földje van, de a gazdagoknak vagyona nyolc falcsától kezdve. Volt ugyan az én nagyapámnak is elég, — mondja, — de most elszaporodott a család és így elosztódott a föld.

Mindegyiknek volt valami mondanivalója. Ők kérdeztek és én feleltem, majd gyermekeik tanításáról kezdtem érdeklődni.

— Amelyik megokosodik, az megtanul, — felelte Lőrincz Péter.

A gyermekek román iskolába jártak, a szüleiktől tanultak meg magyarul. A felnőttek szívesen olvasnak könyvet és újságot, természetesen mind magyart.

— Igen drágos, az a baj, 50—60 újság is jön a faluba, de inkább télen olvasunk.

Ahogy az újságolvasásra került a szó, mindjárt hallottam szemrehányó megjegyzéseket.

— A múltkor úgy írta egyik újság, hogy csángó magyarok vagyunk, vissza is írtuk a levelet az újsághoz, hogy vegyék tudomásul, itt becsületes, jó székelek laknak — hangoztatják.

Simon Márton meg is jegyzi, hogy egyszer a Bánátban járt dolgozni és akkor az egyik magyar őt csángónak szólította.

— Legyintettem egyet és mondtam a testvérnek: csángók ott vannak a Bakauban, azokkal csak úgy tudja megértetni magát, ha az ember románul is beszél. Azok a csirkét „puj“-nak mondják.

Azután szinte dicsekedve jegyezték meg, hogy a faluból sok tanult ember került ki. Szócs Ambrus vette át a szót és büszkén mondotta:

Bukovinai magyar ház

— Sánta Jodánnak a gyermeke Erdélybe került, Kolozsváron tanult az egyetemen, majd püspök lett Amerikában, úgy tetszik Ointon (Ohio) államban. Sánta Pálnak hívják. A másik fia, Sánta János paptanár lesz, most végezte az egyetemet. Szűcs Lázár fia, a Gergely, tanító a községben. Radautzban tanult német iskolában.

A falu iskolájának hét osztálya és tizenhárom tanítója volt. Ezek közül kettő magyar, Brengyán István és Szűcs Gergely. Természetesen a beszéd tárgyát a

józseffalvi tűzvész képezte. Az istensegítsiek voltak az elsők, akik legelőször élelemmel látták el a hajléktalan tűzkárosultakat. Ottlétemig 770 kiló kukoricát és búzát és 300 kiló burgonyát küldtek az ínségesek részére.

— Nehéz erre nekünk is, — mondotta Simon Márton. — Az aratást csak most kezdték meg, amikor ott magiknal elfelejtik. Arra bizonyára van már új kenyér is. Nagy baj, hogy május óta nem volt eső, de ami e hét elején volt, az már nagyon kiadós. Kedden két hete délben 11—12 óra között nagy jég volt Sok kárt csinált. Ahol legtöbb volt vetve őszi, ott tönkre tett mindent. Kétmillió ötszázezer lej a kár. Búza, rozs, árpa, törökbúza, hagyma mind elpusztult. A jég is megválasztotta melyik az értékesebb. Vannak öregek, akik nem is emlékeznek rá, hogy valaha ilyen nagy jégdarabok estek volna — panaszkodott a falu ácsa.

A szomszédokkal való elbeszélgetés után nyugóra tértem, hogy másnap reggel aztán a falu papját felkeressem és vele együtt végigjárjam a derék székelvények otthonait. Elekes Dénes plébános ott is, mint minden egyes bukovinai magyar faluban, nemcsak papja, hanem vezetője is volt a népnek. Ott a végeken lehetett látni és tapasztalni igazán, hogy mi az, missziót teljesíteni. A pap erre nemcsak az Isten és az egyház szolgálja, hanem a népe is. Atyja, barátja, tanácsadója, segítőtársa és igen sokszor orvosa volt felekezetre való tekintet nélkül községe lakosságának.

Amint együtt jártuk Elekes Dénes plébánossal a falut, egyre megszólították az emberek ügyes-bajos kéréseikkel. Mindenkihez volt egy jó szava és valami figyelmeztetése. Tisztelettel hallgatták meg és alázattal köszöntötték, miközben nem mulasztották el, hogy engemet a vendégnek járó tisztelettel üdvözljenek, örültek a mesziről jött testvérnek s csakhamar megadták a beszélgetésre való alkalmat.

A sok gond és baj között igen jellemző az istensegítsiek öntudatosságára és gondolkodására az a levél, amelyet a József falvi tűzvész után a pesti rádió igazgatóságának írtak. A falu lakosságának nevében Sánta Menyhért, az egyik községi előljáró, írta a levelet, amely így hangzik:

„Mélyen tisztelt Rádió igazgatósági

1939. június 12-én este tetszett ismertetni azt a gyűjtési akciót, amelyet az erdélyi magyar sajtó rendezett Józseffalva, vagyis egy bukovinai leégett „csángó“ magyar község részére. Ami a tüzet illeti, minket nem nagyon érdekel, mert szemtanúi vagyunk egy olyan pusztulásnak, amilyent még a világháború sem produkált. Azonban itt van egy szívig sértő szó, az az utálatos „csángó“ elnevezés, amely ellen minden erőnkől tiltakozunk. Miért neveznek minket „csángók“-nak, mikor mi nagyon jól tudjuk, hogy honnan származunk. 1780 körül jöttek elődeink Csikországból Moldván át Bukovinába. S ha ott székelyek voltak, miért nem lehetünk mi itt is székelyek? Ha a sors elődeink kezébe kényszerítette a vándorbotot, mert Buccow generális haláltosztó éles kardja elől menekülniök kellett, az még nem ok rá, hogy egy ilyen alávaló névvel bélyegezzenek meg minket. Bizonyára az lesz a felelet ezekre, hogy ne vegyük a „csángó“ elnevezést olyan zokon, mert hát hiszen a „csángó“ is magyar, de akik így vélekednek, azoknak mindjárt meg is felelünk! Aki annyira összetéveszti a „csángót“ a magyarral, az legyen szíves és menjen el Bacau környékére, Moldvába, vesse le magáról az ő drága magyar nevét, viseletét, öltse magára amit kap érte mint „csángó“ és tegyen egy próbát, hogy tudja meg, hogy mi a magyar és mit jelent „csángó“-nak lenni.

Mert mi nem vagyunk „csángók“ és nem is leszünk. A „csángó“ elnevezésért mindenkinek megfélemlünk és ország-világ előtt tiltakozunk.

S hogy valami által bizonyítsuk állításainkat, itt mellékelünk egy fényképet, amely az istenségi dalárdát ábrázolja 1933-ban s legyenek szívesek az urak nevezzék ki egy vizsgáló-bizottságot, amely állapítsa meg, ki ezek közül „csángó“. Tiltakozásunknak tulajdonképpen az volna az egész magyarázata, hogy mi úgy tudjuk, hogy a „csángó“ csak fél nyelven beszél magyarul, mi pedig hála az ég urának, még tökéletes magyarsággal beszélünk ameddig a jó Isten is engedi.

Ez volna tehát az egész szavunk a pesti rádióhoz. Szíves elnézésüket kérjük parasztos írásunkért.

Istenségi, 1939. június hó 16-án.

Sántha Menyhért“.

A levélre meg is érkezett a válasz és a derék istenségi magyarok újra megbékéltek.

Általában az istenségi öntudatos, büszke székelységükre vall az is, hogy nem hagyják el magukat. Cselekedeteikben, szokásaikban igyekeznek ősrégi szokásaikat megőrizni és aki teheti szabad idejében igyekszik magát továbbképezni. De különösen az új nemzedék tanítására fordítanak igen sok gondot. Büszkén emlegették, hogy az ő falujukból, mint említettem, pap, tanító, tanár is került már ki.

Jellemző a község kultúrszínvonalára, hogy a nyolcszáz család közül mintegy ötvennek jár rendesen újság, amire előfizettek. A lélekszám körülbelül 3070. A lakosság katolikus, azonkívül volt még két román és hat zsidó család. A zsidó családok magyarul beszélnek, de tudnak románul is és az úgynevezett jiddis nyelven. A falusiak valamennyien tudnak románul. Az iskolában délelőtt és délután is volt taní-

tás. Az óvodásokkal együtt ezernél többet tett ki az iskolakötelezettek száma.

A falu lakossága példás, józan és egészséges életet élt. A halálozások száma nem nagy és a gyermekszaporulat kielégítő. Azonban, mint a többi falvak, Istensegíts sem került el a szörványosan előforduló járványos betegségeket, ami több halálessettel járt. Így legutóbb 1935-ben volt súlyosabb következménye a járványnak, amikor is negyvenötén haltak meg egy nyáron a faluban. Erkölcsei példás. Emberemlékezet óta nem fordult elő gyilkosság vagy öngyilkosság. Józaneszű emberek, nagyobb ünnepek alkalmával isznak ugyan keveset, de sohasem dorbézolnak és nem veszekednek. A falu lakossága kénytelen volt tavasszal elszéledni, hogy munkát keressen és keresetéből támogathassa családját. Hét-nyolcszáz személy vándorolt el és vállalt gazdasági munkát. Különösen sokan mentek Moldvába és a „Regát“ többi részébe, mert ott a bojárok szívesen látták a szorgalmukról híres bukovinai magyarokat.

Istensegítsnek büszkesége volt a falu főutcája, amely tiszta és nyílegyenes. Ezen az úton vannak a jobbmódú gazdák házai, a templom, a községháza és az iskola. A falunak hétszáz háza van, összesen nyolcszáz családdal. Ezek közül háromszáz módosabb, akiknek átlag három-négy hektár földjük van. Van azonban olyan család is, amely 30—40 hold földdel bír. A lakosság nagy részének általában fél vagy negyed hold földje van.

A művelhető területhez arányítva a földművelő lakosság rendkívüli sűrűségű, úgy, hogy alapos, erős és szorgalmas munka, a föld szakszerű megmunkálása szükséges ahhoz, hogy el tudja tartani a lakosságot. A megművelhető terület négyzetkilométerére négyszáz lélek jut, ami azt jelenti, hogy egyhektárnyi területen

négy léleknek kell megélnie. Ez talán egész Romániában páratlan, sőt Európában is ritkaságszámba megy. Erre vezethető azután vissza a már említett munkakeresés az ország többi városaiban. A falunak vannak iparosai is és amire szükségük van, azt a faluban lakó iparosok készítik.

Életkoruk átlag 80 év. Analfabétájuk alig van. A szellemi élet ápolásáról természetesen a pap gondoskodik és a plébánián lévő könyvtárból kapnak kölcsön könyveket olvasásra az egyes családok. A könyvtárt a pap felügyelete alatt az egyik harangozó kezeli.

Szociografiaiilag a többi bukovinai magyar faluban sem volt rosszabb a helyzet. Istensegíts filialisában, Fogadjistenben (Jakobesti), harmincöt ház van és a lélekszám kétszáz.

Másnap délutánig időztem a derék székely magyarok között és Elekes Dénes plébános szíves vendégszeretetét élveztem. A szíves marasztalást, amelyre egyre hajlamosabb lettem, azonban megzavarta a csendörök ébersége, akiknek sehogy sem tetszett „hosszú tartózkodásom“. Délután, a templomból jövet igazolásra szólítottak a csendörök és alapos kikérdezés után „jóindulatú“ figyelmeztetéssel ajánlották, hogy minél előbb folytassam tovább utamat. Miután másnap délben még ott láttak, személyi biztonságom megőrzése végett újra megjelentek és kikísértek az állomásra, ahol a derék és vendégszerető intensegít-siek barátságos üdvözlése közepette a motorosra tettek.

A motoroson Hadikfalva felé nagy örömmre újra az én magyar fűkezőmmel találkoztam, aki a Hadikfalvaig (Dornesti) tartó fél óra alatt sok jó és hasznos tanáccsal látott el. Az állomásra való megérkezés után már otthonosan éreztem magam, mert hiszen új-

ra magyar hang ütötte meg a fületem. A vasútnál dolgozó napszámosok, a szekeresek hadik- és a szomszéd andrásfalvi magyarok voltak. Szekéren hajtattam be a plébániára, ahol Sebestyén Antal pápai kamarás, főesperes fogadott. A főtisztelendő úrhoz már eljutott hírem, — de úgy látszik a csendőrökhöz is — mert estére igen érdeklődtek ott tartózkodásom okáról. Istensegítségéből kaptak értesítést, ugyanis ott a csendőröknek be kellett mondanom, hogy hová utazom. A paplak közvetlen a templom mellett van egy

A hadikfalvi templom és a régi iskola

kis dombon. A templomot ezelőtt néhány évvel tatarozták. Száz évvel ezelőtt építették, de az épület sokat szenvedett, mert a világháború alatt Hadikfalvát a tűzvonalak vették körül. A falu leégett, templomát széjjellőtték az oroszok és csak a derék Sebestyén Antal főesperesnek köszönhető, hogy az újra felépült. Ez alkalomból két nagyon szép oltárt is készíttetett a templom számára a főesperes.

Hadikfalva tiszta magyar, csak az állami tisztviselők románok. Ötezer lakosa van, amely legna-

gyobbrészt római katolikus és van tíz zsidó család is. A magyar lakosság igen szegény. Fele egészen földnélküli. A munkabíró férfiak egy évben hét hónapig is távol vannak családjuktól, mert a bojárokhoz állanak be szolgálatba. Iskolája állami, amelyben 18 osztály van. 800—1000 az iskolakötelezettek száma. A községi bíró itt is magyar ember. Illés Imrének hívják, a jegyző azonban román. Az iskolának magyar tanítója Várda Aladár. „Sajnos — mondta a főesperes — dacára, hogy Hadikfalva a legnagyobb magyar falu, mégis a legszegényebb, az egyház könyvtára igen kicsiny s alig áll száz kötet könyv az olvasók rendelkezésére.“ A könyveket Pál Gergely kántor kezeli. Sebestyén Antal főesperes még igen jól emlékezett az 1883-as visszatelepítési mozgalomra, mert akkor még iskolába járt. Tizenkilenc esztendeje, hogy Hadikfalván van. Azelőtt a József falvi plébániát vezette. A főesperes különben andrásfalvi születésű.

Andrásfalva (Manesti) nem messzire esik Hadikfalvától. Egyedüli bukovinai magyar falu, ahol reformátusok is élnek. A falunak körülbelül 600 háza van 3500 lélekszámmal, ebből 100 család református és külön papjuk is van, akit Bognotzky Gézának hívnak. A katolikus pap Malek János, pozsonyi származású szlovák, de igen jó magyar ember.

XVI.

A bukovinai magyar falvak közül Józseffalva — (Vorniceni) Tolovának is nevezik — esik a testvérfalvaktól a legtávolabb. Vasútállomása nincs és így csak Szucsaván keresztül kocsival, vagy gyalog lehet megközelíteni.

Szucsaván az éjszakát egy szállodában töltöttem. Reggel jókor szekeret fogadtam és azzal indultam el a tűzvésztlől elpusztított magyar falu megtekintésére.

Immár négy napja jártam gyalog, kocsin, vonaton, ahogy a helyzet és az alkalom adja a bukovinai magyar községeket. Istensegíts, Fogadjisten, Hadikfalva, Andrásfalva még elég közel vannak egymáshoz. A szekérbe befogott gyenge gebe lassan dőcögött Józseffalva felé és bizony volt idő gondolkodni azon a szomorú csapáson, amely ezeket a jobbsorsra érdeemes székely magyarokat érte.

A józseffalvi határnál már láttam a mezőn dolgozó emberek csillogó kaszáinak fényét. Ezeket úglátszik a segélyző bizottság osztotta szét köztük, hogy legyen mivel aratni. Színes arató kép tárult elém, de a háttérben néhány kilométernyire feltűnik a templom, tornya, amelyet üszök, por és hamu, romok maradványai vesznek körül mindenütt, amíg a szem ellát.

Eszembe jutottak a végig szenvedett háború borzalmi, az ágyútűztől, vagy az átvonuló és kiürítő katonaságtól felgyújtott falvak és községek. Almomban is sokszor kísértett ennek a rettenetes pusztításnak hatása és sajnó szívem sokszor összeszorult. Amikor felébredtem, hatalmas erőfeszítéssel igyekeztem a kellemetlen lidércnyomástól szabadulni, de nehezen ment. Így kísértének a múltak végig életünkön!

Mennyivel borzasztóbb a jelen sorcsapásának elviselése, amikor már a békés otthon újjáéledt és jön egy váratlan elemi csapás, amely pillanatok alatt elemészti mindazt, amit negyedszázados keserves munkával, szorgalommal, kitartással megszerezték.

A békés bukovinai magyarok már szinte elfeledve a háború borzalmait, új életet kezdtek és felépítették a rombadöntött házacskáikat, hogy azok néhány év múlva a tűz martalékai legyenek. Az embereknek, miként a javakból, úgy a szenvedésekből sem egyformán osztatott. Ott a messze Bukovinában élő józseffalvi magyaroknak és a velük együtt élő sorstár-

saiknak bizony sokkal több szenvedés jutott, mint az anyaországi magyaroknak.

A madéfalvi vérfürdő óta alig telt el egy-egy év-tized különösebb baj nélkül. Hányszor kellett előről kezdjék a honalapítást! A világháború fergetege két tűzvonal közé szorította Józseffalvát. Orosz harctér volt a földjük, épkéz-láb emberei pedig idegen harc-vonalakon szenvedtek. A világháborúban háromszor lettek egymásután hajléktalanok. Azután pedig jött a legrettenetesebb elemi csapás, a tűzvész és a szép bukovinai magyar község lakói ismételten elvesztették otthonukat.

Áldozócsütörtökön, míg a falu- magyar lakossága a templomban misét hallgatott, két kis román gyermek ártatlan játékból kiütött az a rettenetes tűz, amelynek emléke egész életén keresztül végigkíséri a józseffalvi népet. Száztizennyolc lakóházat és azokkal együtt minden ingó holmit elpusztított a rettenetes tűzvész. A mitsem sejtő józseffalviak első felocsúdásukban életük veszélyeztetésével csak állataik hányadát tudták megmenteni s míg a falu végében alig hajtották ki kertescskéikbe a jószágot, addig már lángban volt a falu közepe s felső része. A hatalmas, emberemlékezet óta elő nem forduló szél sebesen vitte a lángcsóvákat és még fel sem eszméltek már a vagonkából csak a rajtuk lévő félig összeégett ünneplő ruha maradt meg. Igásszekér, szerszámok, minden elképzelhető holmi odaégett. Az elemi csapás nem kímélt semmit és bosszúálló kedvében egy-egy házat átugrott a tűzcsóva, hogy későbben oda visszatérve, a magukat megmentettnek gondoltaknak se hagyjon hosszabb vigasztalást.

A falu határában szorgosan dolgozó józseffalviaknak egyetlen öröme a bő termés. Szép a gabona s a jámbor, vallásos józseffalviak az őket jellemző erős

lélekkel, ha testben évtizedekkel megöregedve is dolgoztak a mezőn, egymást támogatva, kisegítve, számolva az esős időjárással, hogy minél előbb karóba húzzák az aranykalászu kévüket. Az idő megváltoztatja a szokásokat. Mikor már nálunk a cséplés vége felé járja, csak akkor kerül sor errefelé az aratásra, így van ez a Székelyföldön is. Bukovinában rövidebb a nyár s sűrűbb az esős időjárás, ezért nem rakják keresztbe a búzakévüket, hanem azokat megkötésük után karókra húzzák, hogy gyorsabban száradjon és eső esetén a víz mindjárt leperegjen.

Alig telt el félóra, már beérkeztem a községbe, illetve csak annak helyére, mert az épen maradt iskola és az Isten csodájára megmenekült római katolikus templom, meg a félig leégett plébánia épülete hirdette a békésen virágzó község múltját.

Fenn a falu végén, meg túl a patakon; lévő völgyben megmaradt néhány házacskó. Odahúzódtak a komákhoz meg a jó szomszédokhoz a hajléktalanná lett családok.

— A jónak elég egy zsák is, a rosszak meg az Isten szabad ege alatt sem férnek el — járja ott a szóbeszéd.

Volt olyan ház, amely csak egy szoba meg a csűrből állott s abban három család huszonkét taggal nyert befogadást s éltek békében, mert erre jó emberek laknak s ha kell „zsákba“ is megférnek.

A plébánia előtt állott meg a szekerem. A községben, bár az utóbbi napokban megszokták az idegenjárást, mégis kíváncsian nézték az új testvér-jövevényt.

A plébános úr szobájából hangos diktálás és írógép kopogás hallatszott, úgy hogy a kopogtatásomra hamarjában nem is lettek figyelmesek. „Szabad“ nélkül nyomtam tehát le a kilincset, s mikor az ajtót ki-

nyitottam, egy fiatalos kinézésű, szőke, a lelki fájdalomtól mélyen barázdált homlokú pap sietett elém.

— Isten hozott testvér! — köszöntött.

— Látom, nagyon el van foglalva tisztelendő úri Ne hagyja magát zavartatni, én majd eligazítom a kocsit, hogy estére visszatérhessek — szóltam.

De ő meg sem hallgatva kijelentette:

— Az nem lehet, itt kell maradjon nálunk. Megpihen, impressziókat szerez, elbeszélgetünk s néhány nap múlva visszatér.

Ezzel már rohant is ki a konyhába, behozta a kocsin maradt holmikat és míg a szobámban dolgozó missziós nővéreknek bemutatkoztam, már el is igazította a kocsit.

— No, most engedje meg, hogy megkérdezzem, honnan jött — szólott újra, amikor a szobába visszatért.

— Messziről, ahol sokat és szeretettel gondolnak önökre. Nagyváradról — válaszoltam.

— Isten éltesse, drága jó testvéreink igazán kitesznek magukért. Szépen emlékeznek meg rólunk, s remélem, eredménye is lesz. Sőt már van is.

—Üljön le, ne haragudjon, ha nem állhatok azonnal rendelkezésére, de rengeteg a postám, egész nap dolgozom. Szerencsém, hogy a kedves nővér oly munkabíró, mert nem tudnám, hogy hová jutnék — mutatott az írógép előtt ülő missziós nővére.

Inkább talán addig szétnézek a faluban — feleltem s ezzel már indultam is, hogy megtekintsem a romokat.

A faluban azt sem tudtam, hol kezdjem meg az utat. Fenn is, lenn is, meg jobbra és balra is, mindenhol a pusztítás nyomai, csak düledező, árván maradt

kémények, üszkös gerendák emlékeztetnek arra, hogy nem is olyan régen ott egy virágzó élet volt.

Az út közepén apró gyermekek játszottak. Okos, nyílt arcúak és talán nem is voltak tudatában helyzetüknek. Egy-egy mély sóhajtás az, ami mindjárt felveti a gondolatot, mi lesz velük?

A leégett házak helyén, a hajléktalanok szorgoskodnak. Testben megtört emberek, megperzselt kezeik hordják össze a leégett házak helyein visszamaradt törmelékeket. A romok eltakarítása még mindig folyamatban van. Egyik-másik odahívott és bánatosan mesélt a tűzről és a jövőről.

A község két legöregebb embere, a közel kilencven éves Péter Anti András és a nyolcvan éves Várda Titusz, az utóbbinak háza helyén tanakodtak. Várda Titusz tapasztalt, világot látott öreg magyar. A háború előtt sokáig volt bíró és barátságosan hívott, hogy nézzem meg, mije maradt.

— Vagyon csak úgy tizenöt falcsa földcském és hát már kölcsön után néztem, hogy legalább a jószágoknak csináljak helyet — mondja, miközben szinte büszkén mutatja, hogy már dolgoznak is az istálló felépítésén.

Ő maga leégett háza pincéjében lakott. Felesége a kománál volt meghúzódva, hogy legyen, aki a jószágra ügyeljen. Az öreg meg az eltakarításnál segített. Péter Anti Andrásnak nincsen semmije, mégis örül, hogy Várda már dolgoztatott.

— Mi lesz velünk télire? — sóhajtott fel hirtelen. Már itt az aratás, a nyár elmúlik és az ősz is rövid erre. Nem tetszett-e hallani, hogy lesz-e már építkezés? — folytatta kétségbeesett hangon.

Biztattam az öregeket, beszéltem a gyűjtésről, ami láthatóan jólesett nekik.

— Áldja meg az Isten érte, bízunk a testvéri szeretetben — mondták.

Az utamat a két öreggel tovább folytattam a templom felé, s útközben egymásután csatlakoztak hozzánk a többi József fal vi hajléktalanok. Illemtudóan és tisztelettel mutatkoznak be:

— Becsületes nevem Gál András — mondja az egyik derék magyar. Útközben benéztünk az orgonakészítő Székely Andráshoz is, akinek szintén odapusztult mindene s most egy kalyibába behúzódva igyekszik munkáját befejezni. Nála dolgozik a harminckilenc éves, öt gyermekes Mezei Zahariás, aki a háborúban a lábát elvesztette, azóta fafaragással keresi a kenyerét. Úgy az orgonakészítő, mint a fafaragó székely messzire híres munkájáról. Sok templom dícséri az ő tehetségüket.

A józseffalvi templom maga is egy külön érdekesség. A templom a legendáshírű és történelmi nevet kivívott **Drusbáczy** György plébános idejében épült, aki Deák Ferencnek és Jókai Mórnak barátja volt. Az első visszatelepítés alkalmával sokat foglalkoztak Drusbáczy plébánossal a magyar lapok. 1854-ben került a bukovinai magyarok közé, előbb Istensegitsben, majd Józseffalván volt plébános. Igazi apostola volt népének és fenntartotta az érintkezést az anyaországgal. Ő maga a Szepességben (Podolinban) született, magyar iskolákat végzett, azután Galíciába került papnak, majd domokosrendi szerzetes lett. Drusbáczy plébános volt az a hős, dominikánus, aki 1848-ban a Lenkey-huszárokat kalauzolta át a Kárpátokon. Talán ezért is helyezte át a püspökség a katonai parancsnokság intésére Lembergől Bukovinába.

A templomot a falu jelenlegi papja, dr. Németh Kálmán néhány évvel ezelőtt újra kijavíttatta és a ki-

váló fiatal pap, aki Gellért néven több kitűnő írással is szerepelt, szintén résztvett a javítási munkálatokban. Ő maga festette a templom szép freskóit és a hívei voltak segítségére a javítási munkálatokban.

A faluban mindenki csak a tűzvészről beszélt. Nem szabad elfelejteni, hogy a borzalmas elemi csapás nem tett kivételt. Odaégett igen sok román pa-

Drusbátsky György plébános a józseffelvi templom építője

raszt haza, meg a román templom, és hajlék nélkül maradt a község két zsidó családja is. Miután a község lakosságának túlnyomó része katolikus magyar, így román papja nem volt és a szomszéd község román papja csak minden második vagy harmadik héten jött el misézni, a katolikus plébánosra, dr. Németh Kálmánra hárult egyedül, hogy a szerencsétle-

nül járt, kétségbeesett embereket megnyugtassa és pillanatnyi segítségről gondoskodjon. Nem nézte, hogy ki milyen felekezetű. Adott, tett, úgy, ahogy jött és lehetett.

Józseffalva teljesen elszigetelve fekszik az őt körülvevő román községek közt és így a románok csakhamar hozzájutottak valamicskéhez. A két zsidó család teljesen magárahagyatva állott, mígnem a pap a többi hajléktalanokkal együtt az ő elhelyezésükről is gondoskodott. Az egyik zsidó kereskedő háza biztosító volt. A plébános átnézte az iratokat és intézkedett, hogy a biztosító intézet azonnal szálljon ki és térítse meg a kárt. A másik, névszerint Schmelcer Nochem igen szegény ember volt, nagy családdal, amelllett igen gyámoltalan. A pap látta el őket élelemmel és míg a falu lakossága kiséghette, saját asztalánál vendégül látta az egész családot. Schmelcerék különben egy ideiglenesen összetákoltt deszkafészerben voltak meghúzódva.

A tüzet csak a néhány nap múlva beállott tartós esőzések oltották el véglegesen. Az első segélyt az észak-bukovinai részben lakó magyar falvak lakossága nyújtotta a dél-bukovinai józseffalvaiaknak. Ezek azonban már lassankint kezdtek kimerülni, amikor megjött a majdnem kétségbeesés áldozatává lett szegény hajléktalanok részére a társadalom támogatása.

A józseffalvaiak derék plébánosa megható körlevélben fordult az Erdélyben lakó magyarsághoz, amelyben meghatóan ecseteli azt a szomorú állapotot, amely a tűzvészt követőleg beállott.

„Az ajtód előtt állok, de be nem merek kopogtatni, mert elfog a szégyen és a kétségbeesés. A koldulást ugyanis a bukovinai Józseffalván „piszkos bűn“-nek nevezik és ezt itt soha senki sem gyako-

rolta. Különben is az a falu, amelyikről az újságok azt írták, hogy áldozócsütörtökön „koldus-botra“ jutott: ez a falu lélek szerint a leggazdagabb volt a világon. A hit, a szív, a hűség: csupa arany. Gazdag volt a nótakincse, a varrottas-ládája. Gazdag volt és soha ki nem ürült a szíve meg a bölcsője. Józseffalva maga egy óriási szent bölcső. A többi négy bukovinai testvér-faluval együtt eddig már 14 új erdélyi község alakult az ő szülötteikből. A hunyadi és dévai telep, Vince, Mezőszengyei, Csernakeresztur. Igazfalva, Boldogfalva, Ludas, a volt jugoszláviai Székelykeve, stb.

Drága testvéri Ha eljőnnél mihozzánk, meglátni az égett bölcsőt: meghasadna a szíved. Aki megnézi, mind azt mondja, hogy még halványan sem lehet elképzelni leírás után, hogy milyen ez az üszkös, pusztá a valóságban. Aki le akarja fényképezni, az csak rontja a lemezeit, nem tudja lefotografálni. Talán még a gép szeme, az üveglencse is sír és homályos lesz, ha nézi. De hogy is lehessen egyetlen lemezre szedni egy egész falut, amelyik teljesen leégett, ahol a leomlott kémények között csupán csak az eltemetett, elégett állatok friss sírdombjai mutatják, hogy a száztizennyolc lakóház helyén valamikor még élet volt.

Szívesen eltitkolnánk, hogy nyomorgók lettünk... A szemünket napjában százszor is megmossuk, hogy a bánatunkat ne lássa meg senki. Cseng a boltozat megmaradt templomunkban. Cseng-bong a négyszólamú kórus. Este a patakunk partja hemzseg a lányoktól, akik egyetlen kendőjüket és övéik egyetlen megmaradt ruháját mindennap hófehérre mossák. Mint kedves liliom, mint szép orchidea úgy rengenek ezek a lelki tisztaságok, szomorúan és tündöklően a romok és a korom között.

Szívesen eltitkolná előttetek szörnyű bánatát és elesettségét ez az őskeresztény-hitű nép, ezek az aranyos kereszthordozók, akik a madéfalvi vérfürdő óta annyiszor kellett újból kezdjék az életet. Háromszor volt orosz harctér a földjük és két tűzvonala között háromszor lettek hajléktalan földönfutók. Szívesen eltitkolná ezt az új csapást, ha nem reszketnének attól, hogy itt a szabadban éri őket nemsokára a szörnyű, az elképzelhetetlenül kegyetlen bukovinai tél, amely korán beáll.

Amikor a falunk meggyúlt, ugyanakkor az erdélyi testvérek szíve is meggyúlt. Mint fuldokló, csendes testvéri sírás, úgy hatol át a Kárpátokon hozzájuk a hangunk:

— Segítetek rajtunk!... A szívetek melegéhez akarunk bújni, mielőtt reánk tör, mielőtt elpusztít bennünket a csontokat hasító, szélfúvásos, kegyetlen bukovinai tél. Könnyes szemekkel olvassuk naponként az újságokban az egyre bővülő arany-névsort. Nem győzzük a drága jótevők neveit másolni a józseffalvi plébánia friss Aranykönyvébe. Éjfélig zsong a templom: öreg, fiatal, letérdelt gyermek a mi jótevőink boldogságáért imádkozik.

Ez a nyomtatott lap, e néhány képpel nem akarja molesztálni azokat, akik már adtak. Nem óhajtjuk még tíz százalékát sem visszakapni annak, amit elvesztettünk. Csak pusztán életünket szeretnénk biztosítani, hogy a kegyetlen bukovinai tél el ne pusztítson bennünket. Fedelet és tűzhelyet szeretnénk gyermekeinknek és el nem égett állatainknak, mert velünk együtt szenvednek. A tűzhelyet, a bölcsőt szeretnénk visszaépíteni. Ehhez kérjük annak a segítségét, akihez ez a papír eljut és aki esetleg még nem hallott arról a kegyetlen és példa nélküli megpróbáltatásról, amin a halálraítélt Józseffalva átment

Itt mindenki legalább tizenöt évvel öregedett egyetlen nap alatt.

A gyermekek közül némelyik már kacagni is tud és a hamuból kiszedett cseber-abronccsal vidáman karikázik a kihűlt pokol tetején, ahol valamikor Józseffalva székelykapus, eperfás tiszta házai voltak. Édesek, okosak, olyan az arcuk, mint valami kedves angyalé. Oly mélyen és keservesen tudnak sóhajtani, hogy a kőszívű ember is sírva fakadna, ha hozzájuk lehajolna. Mi lesz velük? A pokoli tűz idején megfogták egymás kezét: 3—4 éves gyerekek összefogózkodtak és észrevétlenül megszöktek a halálraítélt faluból. De ezzel nem oldódott meg a kérdés. Megint magunk köré gyűjtöttük őket, mert ők a szemünk fényei a halálos bánat idején is.

Székely embernek halálos bánat kegyelemkenyeret enni. Égeti a szájunkat, amikor kérjük, amikor esszük. Erre az elítélt gesztusra mégis rá kell szoktatna a kezünket. Úgy-e nem fogsz ráütni a kezünkre, amely tiszta, megmosott és becsületes, habár össze is van égetve a tüztől. Úgy-e bízhatunk a te keresztény és magyar szíved irgalmában?!...

Józseffalva népe nem csalódott az erdélyi magyar testvérekben. Igaza volt Elekes Dénes istenségi plebánosnak, amikor a tűzvész után a józseffalvi templom szószékéről azzal vigasztalta a zokogó népet, hogy lelki szemeivel már látja felépülni József falvát.

A segélyakció gyorsan megindult és a nép naponként fohászokodott az Úristenhez, hogy az új otthon felépítése sikerrel végződjön. Csodálatos, hogy mennyi lelki erővel rendelkeztek ezek a szegény székelymagyarok, akik egy-egy kis házban, csűrben, istállóban síró gyermekek között töltötték sokszor álmatlanul, gyöttrődve az éjszakákat. Munkaerejüket erősen csökkentette a szerencsétlenség hatása, pedig most

rengeteg munka vár rájuk, sokkal több, mint más-kor. Egyszerre kellene a mezei munkát elvégezni, a romokat eltakarítani és ha lesz miből és honnan — anyagot hordani és építeni.

A szerencsétlenség lelki hatását igen megérezték a leányok, az asszonyok és a gyermekek. Még hetek múlva sem mertek a sötétség leszállta után végigmenni a falu elpusztult utcáin. Halott diófák száraz levelei kísértetiesen zörögtek, suhogtak a sötét éjben.

Ahol nemrég a házak előtt illatoztak a virágok és a falu öregei a ház előtti padokon meglegegedten beszéltek meg a világ folyását, és ahol az ifjúság dalos jókedve hallatszott és ahol a gyermekek pajkosan játszadoztak, ott kihalt a szó, a gyermekkacaj és az ének. Odaégett minden, a kiülő padok, a virágok, a gyermekjátékok, még a földdel fedett házelőtti kis hidak is.

A szörnyű éjszaka után meredten és ámulva néztek a szegény józseffalviak a szomszéd falvak felé, csodálkozva, hogy azok még megmaradtak, kétségbeesésükben azt hitték, hogy az egész környék elpusztult. Rettentő érzés lehetett ezt a szörnyű pusztítást végigszenvedni. Ennek az érzésnek a nyomai sokáig mutatkoztak. Voltak, akiknek még a tűzvész pusztítása alatt a rémület annyira elvette az erejét, hogy ha a világháború borzalmaiban megedzett frontharcosok el nem cipelik és biztonságba nem helyezik őket, a lángtenger martalékaivá lettek volna, igen soknak pedig annyira elfogyott az ereje, hogy nem bírtak résztvenni a mentési munkálatokban, hiába unszolták őket az asszonyok, csak lemondóan intettek: „Mentsétek meg, amit tudtok, én emelni sem bírom a karom“.

A vész után sok ember minden igyekezete ellenére sem tudta megtalálni saját háza helyét. S ha rokona érkezett Észak-Bukovinából, akivel kezét fogott, beszélgetett, tíz perc múlva ismét úgy üdvözölte, mint-

ha most találkozott volna vele először. Ez a hirtelen fellépő feledékenység, amely az első időben a tűz okozta megrendülésnek volt az utóhatása, későbbben kimerültségben, csüggedésben mutatkozott.

Embereket láttam, akik tíz-tizenöt évet öregedtek néhány nap alatt. Talán örökké elfelejtettek mosolyogni, ki tudja elég erősek lesznek-e ahhoz, hogy megérjék az új otthon felépítését, amelynek előmunkálatai már ottartózkodásom idején megkezdődtek.

A tűzvész után a Magyar Népközösség vette kezébe, a társadalom támogatásával, a falu újjáépítésének kezdeményezését, de a munkálatok megkezdésének sok akadályja volt. Hogy milyen nehéz helyzetben voltak a szegény Józseffalvi magyarok, legjobban bizonyítja az a felhívás, amelyet a plébános a többi négy bukovinai magyar faluhoz írt:

Építkezni nem tudunk, mert a tervek még nincsenek jóváhagyva. Ezeknek előkészítései sokba kerülnek. A mérnöki kar olyan feladatok elé állította a falut, amelyeknek megoldása felülmúlja az erejüket.

Minden telekre 10 nap alatt egyenként 13 köbméter kavicsot és porondot kell hordanunk. Minden ház és istálló számára 13.500 darab téglát kell vetnünk. Olyan feladat ez, amilyen csak a Fáraóké lehetett, de keresztül vesszük. De gondoljátok meg, hogy az aratás is küszöbön van és valamennyi szeres számunk teljes számban odaégett.

Kedves székely testvérek! Drága testvérfalu! Azt ígértétek nekünk, mikor messze földről idejöttetek az első kenyérrel, azt mondtátok és azzal vigasztaltatok bennünket a nagy csapás között, hogy „ne búsuljatok, elmegyünk hozzátok aratni. Ha valami szállítanivaló lesz, mi majd szívesen hazahozzuk“.

A jó isten az Ő legszebb áldásával csókoljon szíven benneteket azért, hogy ti ezeket magatoktól kitaláltátok és ilyen szépen nekünk elmondtátok. Mi nem felejtettük el, de nem is emlegettük többet, mert nekünk a székely szava szent. Most azonban, mikor aratás elején a mérnöki kar minket ilyen feladatok elé állított, mi is meg akarunk felelni a hozzánk fűződő várakozásoknak, bár erre a mi erőnk képtelen. Arra kérünk drága testvérfalu, hogy szíveskedjeteK összegyűlni és megbeszélni, hogy a jövő hét melyik napján melyik csoport szekér tudna lejönni Józseffalvára. Hozna magával egy-két jóságos önkéntes testvért, vagy asszonyt és hozna magával egy homok lapátot.

A szekér hordaná a kavicsot két napig, a két önkéntes segítene nekünk az aratásnál. Azután jöhetne a többi kocsi, a többi lapát és a többi jó asszony, akiket áldjon meg a jó Isten, azért az önkéntes és jóságos szolgálatért. Mi pedig hánynánk a téglát az Erdélyből érkező tetőcserepek alá, hogy magunknak és gyermekeinknek és a velünk szenvedő szegény állatoknak hajlékot biztosítsunk a következő, küszöbön álló borzalmas bukovinai télre. Hogyan és mint csináljátok a csoportok beosztását, azt súgja meg nektek a ti drága székely szívetek.

Ha élelmet nem tudnátok magatokkal hozni, akkor ne búsuljatok, mert mi majd főzünk nektek és gyakorolni fogjuk azt a szíves magyar vendégszeretetet, amiben nálatok mindig részünk volt, valahányszor búcsú idején hozzátok mentünk. Vendégszeretők és gavallérok leszünk akkor is, ha szerencsétlenül jártunk.

Várva szíves válaszokat, maradtunk a síríg tartó bukovinai magyar-székely szeretettel testvéreitek.

A plébános megható felhívását minden egyes magyar község papja a templomi szószékről olvasta fel és az nem maradt hatás nélkül. Ottlétem alkalmával éppen az istensegítsiek egy csoportja dolgozott a józseffalvaiakkal együtt és hetenként felváltva mentek a többiek is. így nyilvánult meg az igazi testvéri szeretet, amely azután a falu újjáépítéséhez vezetett.

*

A bukovinai magyarok nemcsak a rosszban, hanem a jóban is megtartották a testvéri együttérzést. Néhány évvel ezelőtt ünnepelték meg kitelepítésük 150-ik évfordulóját. A bécsi Kriegsarchívum feljegyzései alapján a moldvai bujdosás után új otthont építő székelyek első csoportjában 94 apa és anya, 211 kiskorú gyermek — 127 fiú és 84 leány — volt. Magukkal vittek még 41 lovat, 7 csikót, 167 ökröt, 75 ökrborjút, 118 tehenet 65 üszövel, továbbá 82 szekeret. A családok népesek voltak. Az első Bukovinában született magyar gyermek Galambos György Janika nevű fiúcskája volt. Néhány nap múlva már nemcsak gyermeket, hanem falut is kereszteltek a sokat szenvedett, hazájukból kiüldözött székelyek, Az első három falu nevét jótevőjükről, gróf Hadik Andrásról nevezték el.

— Istensegits — Hadik András.

Hadikfalva — Dornesti — keresztelőjéről a Kriegsarchivumban Erzenberg a következőket jelenti:

„Felszólítást adtam, hogy ingóságaikkal együtt gyülekezzenek a felépítendő falu helyén. Ott, ahol a templom megépítendő volt, Mártonffy, a papjuk és pásztoruk misét olvasott. Mise után te-deum következett. Az új telepések, bár még csak földkunyhókban laknak, határuknak kétharmadát máris megmunkálták és bizvást várhatjuk a telep felvirágozását“.

Néhány évvel ezelőtt jubiláltak a templomaik is. Századik esztendejüket érték meg ezek a szépvonalú templomok, népük sorsában osztozkodó kőből való őrangyalok. A jubileumi ünnepeket sajnos, dühöngő járvány zavarta meg, amely mintegy félévig tartott. Hadikfalván és Istensegítsen volt a legtöbb áldozat. Ugyanabban az évben Józseffelva termésében kétszer is kárt tett a jégverés. A 150 éves évforduló visszaemlékeztette őket a madéfalvi veszedelemre.

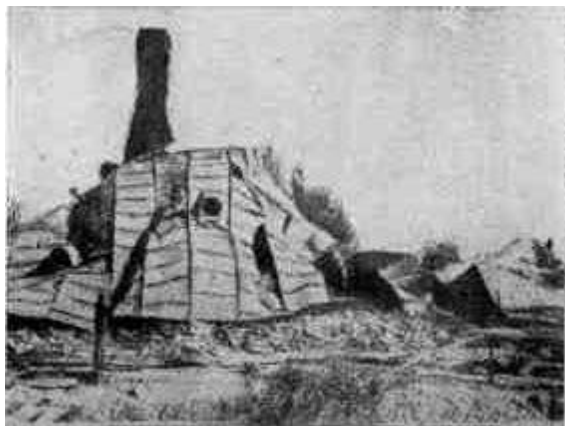
XVII.

A bukovinai magyarok közt töltött otllétem idejére esett az a gyönyörű és megható ünnepség, amely egy napra elfeledtette ennek a szerencsétlen népnek annyi sok szenvedését. Az első bukovinai magyar búcsút tartották meg 1939. július 16-án vasárnap a Szucsava-megyei Cacican.

Búcsút eddig is tartottak. Bukovinába való telepítésük után a legelső feladatuk volt a templomépítés. Minden magyar község évenként megtartotta a maga búcsúját, amelyre a szomszéd faluból is rendszeresen átmentek a kereszt alatt, de szervezett, egységes, közös magyar búcsú az odatelepedés óta csak ezen a vasárnapon volt. Erre a célra a híres búcsújáró helyet, Cacicát választották ki, ahol addig is minden Nagy-Boldogasszony napján a bukovinai katolikusok, románok, németek, lengyelek, magyarok áldozásra összejöttek. 1938-ban, tehát a tűzvészt megelőző esztendőben, Andrásfalván Szent Péter napján, június 29-én, Hadikfalván Boldogasszony napján, augusztus 15-én, Istensegítsen Mária napján, szeptember 12-én, József falván Szent István napján, augusztus 20-án, Fogadjistenben Szent Mihály napján, szeptember 19-én volt a búcsú. 1939-ben megegyezve a különböző nemzetiségekkel, a magyar katolikusok megkérték a

Dr Német Kálmán (Gellért)
Józseffalva plébánosa

Felkiáltójel az elhamvadt Józseffalván

püspököt, hogy részükre külön búcsúnapot engedélyezzen, ami meg is történt. A választás a karmelhegyi Boldogasszony napjára, vasárnapra esett. Az első magyar búcsú megszervezését Elekes Dénes istenségi plébánosra bízta, aki ezúttal is méltó módon tett ki magáért, s fáradságot nem ismerve oly szépen megszervezte a történelmi szempontból is nagy jelentőségű búcsút, hogy ezzel nevét a bukovinai katolikus magyarok egyháztörténetébe is belevészte.

Cacica a bukovinai Szucsava-megyének legszebb kirándulóhelye. Templomán kívül sóbányájáról nevezetes. A bánya igazgatója református, művezetője pedig katolikus magyar volt. Lakosai románok, lengyelek, németek, ruhének. A katolikus pap is lengyel. A sóbánya mellett kisebb sósfürdő is van, de magát a bányát csak miniszteri engedéllyel lehetett megtekinteni.

A sóbányát tehát nem nézhettem meg.

Cacica egy kicsit messze esik az öt bukovinai magyar falutól. Gyalog a legközelebbi magyar falu is húsz kilométerre van. De a magyarok elhatározták, hogyha zivatar és zápor jön is, akkor is minden köcség indít kereszt alatt egy gyalogos menetet. „így búcsú a búcsú“. Akik azonban az éjszakát nem akarták meneteléssel tölteni, már szombat délután felkerekedtek, hogy idejében Cacicán legyenek.

Szombaton reggel a mise után már lassankét készülődni kezdett a falu s amikor a déli búcsúra való indulás ideje eljött, már mindnyájan együtt voltak. Öregek, fiatalok, asszonyok, férfiak, leányok vegyesen, hogy minél nagyobb számban gyűljenek a kereszt alá. Ki ünneplőben, ki csak amolyan munkagúnyában, hónuk alatt tarisnyába kötve az elemózsia. Megható volt a gyülekezeti A plébános a templomban megáldotta őket, utána megszólalt a harang, ki-

emelték helyükről a Mária-zászlókat s néhány perc múlva mint egy festői színes kép tárult elénk a menet. A józseffalviak derék plébánosa, aki éjjel-nappal idegfeszítő fáradtsággal dolgozott a falu újjáépítésének megkezdésén, — nem hagyta egyedül a nyáját elindulni.

— Drága népem — mondotta nekik — ha már nem mehetek veletek a kereszt alatt Kacsikáig, úgy legalább a falu határáig elkísérlek benneteket.

Én is vele tartottam, mint ahogy a reggeli misét sem mulasztottam el, ami itt — bár hétköznap volt — szintén ünnepélyesebb.

Mintegy három-négy kilométerre vezette az éneklő, elég gyors tempóban haladó menetet a plébános. Akkor ismét megáldotta őket, s kettesben visszatértünk. Egy darabig szótlanul jöttünk egymás mellett. Éreztem, hogy a plébános igen töpreng, hiszen újra elénk tűnt a megért, sőt már perzselődő búzakalász. Aratni kellene, szerszám is, ember is van hozzá, de — hová hordják majd be a termést?

— Mi lesz, mi lesz? — kapott hirtelen fejéhez a pap.

Erre csakugyan bajos volt válaszolni. Vigasztalni szerettem volna a papot, de mit is mondhattam volna ennek a nagyműveltségű fiatal plébánosnak? Dűnyögttem néhány értelmetlen szót magamban. Ránéztem, rámnézett. Tekintetünk összetalálkozott s egyszerre könnyecseppek peregtek arcunkra. Találkozott a gondolatunk is:

— Mi lesz velünk?

— Mi lesz veletek?

Így mentünk töprengve a plébánia épületbe, ő visszament folytatni a munkáját, én készülődni Szu-csavára, ahol útiholmijaim egy ismeretlenre bízva már három napja heverték, hogy a hajnali vonattal Szu-csaváról Cacicára utazzam.

Már korán reggel élénk és színes volt a kis búcsújáró hely. — A gyönyörű napsütéses időjárás is kedvezett a búcsúnak. Minden magyar község kitett magáért. Gyalog, s aki nem tehetett, kocsin, teherautókon, vonaton, de mire én megérkeztem, már ők is ott voltak. Az egész község olyan volt, mint egy virágos kert. Körül a dombokon zöldelő fák, s bent a téren, az utakon, a templom körül a sok színes öltözetű nép.

Bukovinai magyar leány és legény (mátkapár)

Mert eljöttek a magyarok búcsúját megnézni a románok, lengyelek, ruthének, meg a németek is. A katolikus templom benn a község közepén van. Nem régi épület, de elég nagy befogadó képességű. A templom mögött magas domb tetején kert van. A dombba egy nagy mélyedést vágtak be és abba kőből művészi kápolnát építettek. Mikor odaérkeztem éppen az istensegítsiek gyűltek oda, külön is áldozni. Különben a reggeli misét az ő papjuk, Elekes Dénes tartotta.

Szemlét tartottam az összegyűlteken, de alig volt időm gondolkodni. Mindenfelől egy-egy üdvözlés:

— Hozta Isteni Az úr is megjött? Dicsértessék. Gondoltuk, hogy itt is találkozunk, áldja meg az Isten, hogy eljött velünk.

Emitt a hadikfalviak, amott az istensegítsiek, a józseffalviak, andrásfalviak, fogadjistenbeliek, mind eljöttek, apraja-nagyja.

Féltizenegy órakor kezdődött a nagy mise. Erre már mindnyájan bevonultak a templomba. Most látszott igazán az a festői kép, amit a búcsú nyújtott. A nagy misét az andrásfalvi pap, Malek János tartotta, míg a szentbeszédet a hadikfalviak fiatal káplánja, László Antal mondotta, akit az istensegítsiek tanítottak ki.

A templomban elől, főleg a baloldalon, a nők helyezkedtek el. Hátról és jobbra vegyesen, de leginkább férfiak. Én fenn a kórusról figyeltem az elhelyezkedést. Egy-egy községből valóiak egymás mellett. De, ni-ni, a József falviak mind ünnepi népviseletben vannak. Hát ez hogy lehet? — kérdem az egyik mellett álló magyart.

— Úgy tetszik, hogy egymást segítették ki, mert úgy vagyunk nálunk a szokás.

Tényleg még a búcsúra indulásuk előtt gondoskodtak részben akiknek nem égett mindenük oda, részben a szomszéd falusiak, hogy a búcsún mindenki ünneplőben lehessen.

A mise alatt már észrevehető volt a nagy fáradtság, a sok gyaloglás és álldogálásuk hatása. A szentbeszéd alatt, akinek a padokban nem jutott hely, a földre ült. Asszonyok, leányok, férfiak, gyerekek ülnek a színes csoportokban és hallgatják áhítattal a fiatal káplán szónoklatát. A nagy mise után megtartották a körmenetet s délután hét óra lett mire a hivatalos búcsú végetért.

A sokaságnak alig maradt ideje evésre. Máris felhangzott az intelem:

— Kereszt alá testvérek! Menjünk, nehogy későbbben esőt kapjunk.

Néhány perc múlva elindultak, úgy, ahogy jöttek, fegyelmezetten, öntudatosan, lélekben újra megerősödve, haza az első magyar búcsúról. Várta őket a munka, — mert az aratás megkezdődött és késni nem szabad!

XVIII.

Az első magyar bukovinai búcsú alkalmával, ahol az öt falu népe összegyűlt, kedvező alkalom nyílt hiányzó ismereteimet szokásaikra, beszédjükre, népdalaikra és viseletükre kiegészíteni. Csak itt látszott igazán, hogy immár majdnem két évszázadon keresztül mennyire hamisítatlanul megtartották székelységüket. Székely a beszédjárásuk, alakjuk, ruházatuk, életmódjuk, szokásaik, dalaik és táncaik. A férfiak szőrnadrágot viselnek és felső ruházatuk szokmányt és télen — mint ők mondták — a férfiak és nők derékgig érő bő dolmányt hordanak. Mellén és ujján piros és kék kivarrással. A leányok szeretik az élénk színeket. Ünnepi ruhájuk élénk piros színű szoknyából áll. Hordták a hagyományos piros csizmát is. Virágokkal díszített mellényük felett mellükön keresztül öltött élénk színű rózsás kendőt viselnek Nyakukban kaláris, hajuk simára fésülve és széles pántlikába fonva csüngnek alá. A leányok piros pozsgás üde arcúak, hajlékonyak, fürgék és vígak. A férfiak és leányok között sok a szálas termetű ember.

A búcsú után egy napra még visszatértem József-falvára. A plébános kedves vendégszeretettel ajánlotta fel szobáját, s én jegyzeteimet átnézve kiírtam néhány népdalt, amelyeket érdemes megörökíteni az utókor számára.

Nincs semmi gyönyörűségem.
Egész világ ellenségem.
Akihez volt is reménységem.
Az is megcsalt réges-régen.

Én Istenem mért is élek.
Ha én annyi búval élek.
Búval élem világot
Bánattal töltöm napomat.

Bánat nélkül nincs egy óráim.
Mert búra szült édesanyám,
Bujdosásra nevelt apám.
Idegen föld az én hazám.

Idegen föld az én hazám.
Idegen az ember hozzám.
Nézem az eget és földet,
Hullatom a sűrű könnyel

Hullatom a sűrű könnyet.
Eszem az *árva* kenyeret.
Árva vagyok, nincs gyomolom,
Még a vizet is gyászolom.

Árva vagyok, árva lettem.
Szerencsétlennek születtem.
Árva vagyok, mint a gólya.
Kinek nincsen pártfogója.

Mikor a falevél elhull.
Akkor minden kedvem elmúl!
Hull a fának a levele.
Örömem is elmúl vele.

Sárga levél, sárga levél,
 Búsúltamra mért levél.
 — Azért lettem búsúltadra:
 Nincsen ágom s nincsen virágom!

Nincsen ágom s nincs virágom.
 Nincs, kivel éljem világom.
 — Lesznek ágod s lesz virágod,
 Velem kell, hogy töltsd világod!

II. dal.

Én jussak akkor eszedbe.
 Tőlem panaszt már nem hallasz.
 Isten viselje gondodat.
 Te is viseld jól magodat.

Én jussok akkor eszedbe.
 Ha kenyér lesz a kezvedbe.
 De ne jussak más egyébről.
 Csak az igaz szeretetről.

Magas az ég, kerek alja.
 Sokat kesergek alatta.
 Én Istenem, sokat sírok.
 Mégis jó kedvet mutatok.

Jó kedvet azért mutatok:
 Ne tudja más, hogy búsulok.
 Búsulj szívem, mert nincs kedvem.
 Mert elhagyott víg örömem.

Víg örömem, régi kedvem
 Kiért holtig fáj a lelkem.
 Fáj is nekem, amíg élek.
 Míg csak zeng bennem a lélek.

Az andrásfalviak és az istensegítsiek a búcsún el-
énekelték néhány nótát, amit „Guzsalyban“ szoktak
dalolni:

Andrásfalva mit vétettem.
Hogy én benned nem élhettem.
Mások élnek oly kegyesen,
Én csak sírok keservesen.

Módúának nagy a szélye.
Istenem vigy ki belőle.
Ha ki nem viszel belőle.
Búval meg kell haljak benne.

Módua (Moldva) emlegetése általános a dalaik-
ban. A magyarországi vagy a székely dalokat is át-
szövik móduai emlékekkel. Van egy daluk, melyben
jellemzően állítják egymással szembe Moldovai és Bu-
kovinát:

Hej Módua olyan ország
Magyarból is oláht csinál,
Bukovina olyan ország
Oláhból is magyart csinál.

Hallottam még egy balladaszerű dalt is, de ez
csak töredékesen tudták elénekelni:

Jöjjön haza édesanyám,
Mee meghótt édesapám
Várj fiam ekkicsit.
Hadd táncoljak ekkicsit.
Minnyá haza megyek,
Minnyá haza megyek.

Édes fiam mibe takartátok?
Ez szép fehér lepedőbe.

Lepedőm, lepedőm.
 Szép fejér lepedőm.
 Én urat még ma kapok
 De lepedőt nem szabok.

Gyűjjön haza édes komámasszony,
 Sirassuk meg ketten,
 Van nekem egy pettyegetett kendermagos
 tyúkom
 Azt es kennek adom,
 Bogolyástól, csontostól,
 A mije van tollastól.

Vannak azután humoros nótáik, eredetiek és
 anyaországi származásúak:

Móduának nagy a széllye.
 Egye meg a dupla-fene.
 Ne úgy egye, mint a hagymát.
 Reszelje meg, mint a tormát.

*

Andrásfalvi szép leányok.
 Mind a templom előtt járnak.
 Szidják, átkozzák a papot,
 Mért hagyott kurta farsangot!
 Farsang kurta nem lett volna.
 Leány egy sem maradt volna.

*

Ki a zsidónak nem köszön,
 Atal esik a küszöbön.
 Lám, te pajtás nem köszöntél
 A küszöbön átalestél.

*

Komámasszony meg ne mondja az uramnak:
 Mind elhordtam a tyúkokat a zsidónak.
 Ha hazajő, jól megver.

Az lesz nekem jó reggel.
Komámasszony.

Komámasszony, az én uram ilyen-olyan.
Komámasszony, az enyém is épeg olyan:
Ha hazajő, jól megver.
Az oszt' nekem jó reggel,
Komámasszony,

*

Én elmennék Guzsalyosba
Nagy sár van a kaputokba,
Setét van, nem látok
Gyújtsál rózsám világot.

*

Veres az ég Hadik felől
Jön a rózsám arról felől.
Kondor haja széllyel lobog
Az én szívem érte dobog.

*

Bujdosik a kicsi madár
Minden erdő széllyin leszáll.
Bujdosom én es egyedül
Édes rózsám nálad nélkül.

Mikor elindulsz bujdosni
Gyere hozzám elbúcsúzni.
Hogy írjak én gyászlevelet
Kivel világból kimehetsz.

*

Búval élem világomat
Avval töltöm napjaimat.
Víg napjaim kik elmúltak.
De hamar búra fordultak.

Olyan nap nem Jön az égre
 Könnyem ne csordulna földre.
 Ki a földre, ki élőmbé.
 Ki bánatos kebelemre.

*

Úgy elmegyünk itt lefelé
 Hogy a hajunk lobog belé.
 Magas az ég kerek alja
 Be sok árva sír alatta.

*

Én es árva, te es árva
 Öltözzünk fel gyászruhába
 Úgy menjünk el Móduába.

Ott szálljunk le kányafára
 Kányafának az ágára
 Rakjunk fészket az ágára.

*

Nem megmondtam bús gerlice
 Ne rakj fészket útszélire.
 Mert az úton sokan járnak
 S a fészkekről felvadásznak.

*

Leszállott a páva
 Vármegye kútjára
 Meríti a vizet
 A rabok számára.

Ha én páva volnék.
 Én is odaszállnék.
 De sok szegény legényt
 Meg es vigasztalnék.

Szárnyam csattogtatnám.
 Tollam elhullatnám.

Leányok felszednék.
Bokrétába kötnék.

A bukovinai magyarok népdalaikban is megnyilatkozik a honvágy. Íme egy-egy bús-kesergő népdaluk:

Magyarország édes hazám.
Bárcsak határod láthatnám.
Látom füstjít, de csak alig,
Hogy az égen feketélik.

Móduának nagy a széllye,
Istenem hozz ki belőle.
Ha még egyszer bejöhetnék.
Soha vissza tekintenek.

Édes hazám Magyarország,
Olyan vagy te, mint mennyország.
Én Istenem vigy el bele.
Sohse vágyom ki belőle.

Vannak aztán nálunk is ismeretes népdalaik csak-hogy a szövegben, mint a dalokban, változtatást eszközöltek. A szöveg többször saját életviszonyaikhoz találóan van átalakítva, néhol pedig tájszólási eltéréseket mutat. A dallamban legtöbbször román befolyás is észlelhető, így többek között:

Kis kalapom fekete.
Rózsabimbó mellette:
Ej, haj, egyik ága elhajlott.
Az én rózsám elhagyott.

Nincsen nekem egyebem,
Csak egy szalmakötelem:
Ej-haj, reá hajtom bús fejem,
Megjő minden örömem.

A hazátlanság alapgondolata dalaikban is kivehető. Mint például:

Járok, bolygok az utakon
Ismeretlen országokon.
Utat vesztettek szemeim.
Orcámon sűrű könnyeim.

Mikor házul' elindultam.
Szívem sem volt, úgy búsultam.
Kezem fejemre kapcsoltam.
Én magamat úgy sirattam.

Az ismeretlen ország „ahol járniook, bolyganiok kell“ a mindennapi kenyér után, az Moldva. Odaszegődnek a bojárokhoz Moldvába csapatostul a nyári munkára és csak annak befejezése után, sokan csak télire térhetnek haza.

Hallottam azután egy szép székelyföldi népdalt is, amelyet szintén érdemes feljegyezni:

Menyecske, menyecske, ne menj a cseresbe,
Mert megmar a kígyó szerelem képibe,
Szerelem, szerelem, átkozott szerelem,
Mé' nem termettél volt minden fatetejen,
Minden fatetejen, diófa levelén.
Hogy szakasztott volna minden szegény legény.
Mer' én szakasztottam, el is szalasztottam.
De még szakasztanék, ha jóra találnék.
Ha jóra és szépre régi szeretőmre.
Régi szeretőmér' nagyot cselekedném.
Tengerből a vizet kanállal kimerném.
Gyöngyszemet kiszedném, bokrétába kötném.
Az én édes rózsám kalapjára tűzném.
Olyan kevély lenne, templomba se menne.
Keresztet se vetne, papnak se köszönne.

Sűrű rendet vágnék, gyakor buglyát raknék.
 Minden buglya mellett egy pár csókot kapnék.
 Vedd lel a villára, vesd lel a buglyára.
 Hogy ne menjen kárba szerelem munkája.

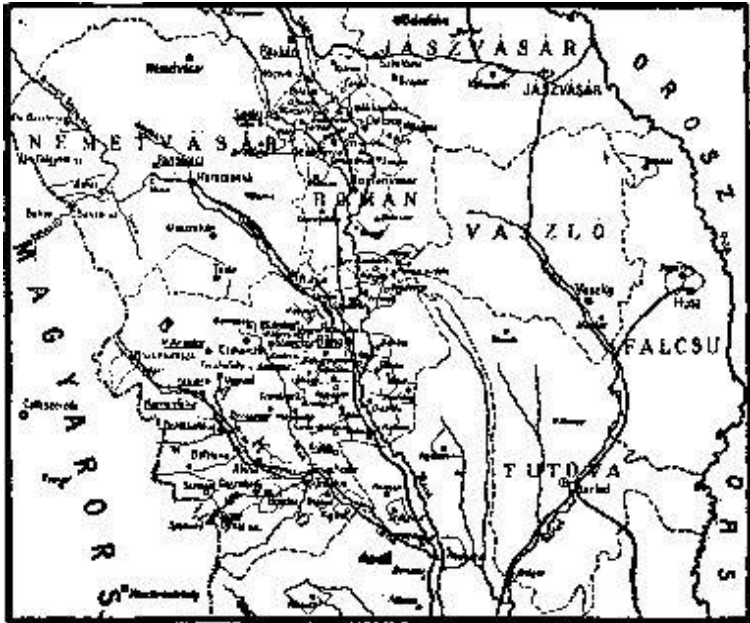
XIX.

A bukovinai székely-magyar falvak meglátogatása után vettem utamat, hogy felkeressem azokat a csángókat, akik miatt annyi tiltakozást hallottam. Istensegitsben Molnár András adott is egykét címet, akiket ajánlott, hogy Bakauban felkeressem. Ugyanis a bukovinai magyarok szerint Bakau környékén és magában Bakauban van néhány csángó család, akikkel magyarul még jól megérthetem magamat.

Bakauban, az állomáson töltött egy-két órai pihenő után elindultam a kapott címekek, Benke Gergelyt és Tamás Istvánt megkeresni.

Moldvában az ottani csángókat a lakosság un-gurnak hívja. Általában, amint a beszélgetésekből kivettem, ezalatt a szó alatt un-gur, ők a katolikusokat értik. A csángók legnagyobb része katolikus. 1823-ban a Moldvában és általában a Romániában élő magyar (csángó telepek) statisztikája a következő volt: Bogdánfalva (bakai kerület) 800 lélek, Borzafalva 900 lélek, Kalugerpatak (bakai kerület) 600 lélek, Klézse (bakai kerület) 550 lélek, Pusztina (bakai kerület) 700 lélek, Tatros (bakai kerület) 700 lélek, Szabófalva (romani kerületi) 1600 lélek, Prézesd (romani kerület) 600 lélek, Halcsesd (romani kerület) 400 lélek, Domafalva (romani kerület) 800 lélek, Csutafalva (romani kerület) 500 lélek, Forrófalva (romani kerület) 1400 lélek, Galatz (romani kerület) 100 lélek, Huss (romani kerület) 150 lélek, Jászvásár (Jasi) 1060 lélek. Az említett plébániai kerületekhez tartozó filialisokban, mint például Hidegkút, Fund, Nagypatak, Paskán, Zsi-

dafalva, Domafalva, Bogota, Borzest, Dofténialva Fűrész, Budavuj, Herzau, Kason, Praia, Szalonc, Szőlőhegy, Újfal, Vizanta, Völesöd, Miklósfalva, Falesi, Kútvásár, Barátfalva, Csikfal, Alsó- és Felsősziró, Berzunszt, Bosoten, Brusztuláca, Csügés, Glodur, Moines, Kománfalva, Orosa, Sostázló, Vidrász, Ankuca, Huszárfaíva, Kakasfalva, Kelgyes, Kickófalva, Lakosfalva, Géresd, Steckófalva, Akna, Diószeg, összesen a tizenöt plébánia székhelyén és 70 filiálisával körülbelül negyvenöt-ötvenezer magyar lélek volt. A lelki élet ápolásáról hét magyar minorita lelkiatya gondoskodott, a többiek olasz missziós szerzetesek voltak.

Moldovai csángók néprajzi térképe.

Bakounak 1646-ban még egy páter Franciscus nevű magyar papja volt és ebben az évben a városkában 6—700 magyar lakos volt. A jasi katolikus

püspökség schematizmusában 1844-ben például csak a beszercei kerületben több mint 18.000 főre ment a magyarok száma. A kalugeri egyház 3770 lelket számlált, azonkívül Valián, Bogdánfalva, Forrófalva szintéit népes egyházközséget alkottak. A jász városi egyházkerületben 5900-an, a szeretiben 13.000-en, a tatosiban pedig több mint 2000-en. Azokban a falvakban, amelyek a Szeret jobbpartján fekszenek, s ahol a magyarság tömören lakott, jobban megőrizték nemzetiségüket. A férfiak ugyan már beszélték a román nyelvet is, de a nők még általában nem tudnak másképp, csak magyarul. Másképpen állott a helyzet már akkor is a Szeret balpartján lévő községekben. A dzsidafalvi, halucesti nagy paróchiák lelkészei már régebb óta olasz származásúak voltak és ezek mindent elkövettek arra nézve, hogy híveikkel a magyar, nyelvet elfeledtessék. Maguk a papok nem vették azt a fáradságot, hogy a magyar nyelvet megtanulják és anyanyelvükön érintkezzenek magyar híveikkel. Így azután ezen a vidéken már 1844-ben is csak az öregek beszélték a magyar anyanyelvet.

Mint említettem, Moldvában csángóknak tartanak mindenkit, aki katolikus, különösen pedig akiről tudják, hogy nem székely eredetű, még akkor is, ha már teljesen elrománosodott. Szokásaik, öltözetük már igen sokban hasonlít a románokéhoz. Arra azonban, hogy miért hívják őket csángóknak, válaszolni nem tudnak. Hiányzik minden olyan történelmi emlék, vagy hagyomány, amely akár eredetükre, vagy a csángó névre valami fényt derítene.

A magyar történelmi hagyomány sem tud arról, hogy ily nagyszámú nép a székely határőrség szervezése előtt kelet felé vándorolt volna. Az eddigi kutatások szerint ezek a régi besenyők és kunok ivadékaik lennének, ezt megerősíteni látszik a történelemtudósok kutatásainak eredménye, amelyek szerint I.

Lajos korában már Moldvában kunok nyomaira találtak. IV. Béla király idejében Moldvában „Episcopatus cumanorum“ név alatt egy külön püspökség lett felállítva. A román vajdák udvari tisztségei között ott lehet találni a kunok kapitányát (capitan de comani).

A kun származásra és a többi magyaroktól eltérő eredetre mutatnak a régi bojár levelekben előforduló vezetéknevek is, mint például: Armoncus, Hideg, Szarka, Róka, Sánta, Körmös, Csalán, Sípos, Kancsal: Kádár, Güze, Agaras stb. Ezekkel ellentétben a későbbi székely-magyar telepek vezetéknevei többnyire keresztnevekből állottak, mint például: István, József, Gergely, János.

Kun eredetre mutatnak a Bakau mellett lévő úgynevezett hun halmok, melyekről a szóbeli hagyomány után elődeik az isteneknek lovakat áldoztak fel — jegyzik meg a történelemtudósok.

A moldvai magyar telepek viszontagságaira mutat páter Bandin moldvai püspökhelyettes latin kézirata, amelyet a Moldvába került magyarokról írt: „Mátyás király 1460. körül a törökkel hadakozván, miután győzedelemmel Budára visszatért, Sopron és Pozsony tájékán sok huszita vallású magyarokra és németekre talált. A papokat megbüntette, netalán a rossz továbbterjedjen, a Húsz tanítását követőket Moldvába szállíttatja. Ezek közül a magyarok a Prut vizétől félmérföldnyi távolságra letelepedtek s szállásukat tanítójuk emlékezetére Huss-nak nevezték és minden istentiszteletet meg misét is 1647-ig és így 186 évig magyar nyelven végeztek“.

Ugyancsak Bandin püspök 1646—47-iki egyházi látogatásáról kelt tudósításában írja Csöbörcsről: „E város a Neszter partján, Neszterfehér vártól három magyar mérföldnyire fekszik. Lakosai magyarok és oláhok. Egyedül a magyaroknak szabad harangokkal élni, az oláhoknak tilos. A magyarok beszélnek az oláh,

töxök és tatár nyelveket is, ezért mindenfelé a török- és tatár tartományokban egyedül azon cím alatt, hogy csöbörcsökiek, szabadon járhatnak. Hajdan a moldvai fejedelemhez tartoztak, kiktől a tatárok erőszakkal rabolták el“.

Ezekről a csöbörcsökiekről Ráday Pál, II. Rákóczi Ferenc diplomatája és Erdély kancellárja (1677—1733) a benderi követségről írt naplójában a következőket említi meg: „Jött hozzám azon pap ember, kit ennek előtte négy esztendővel a felséges fejedelem Tatárországba küldött. Ott egy Csoborcsa nevű faluban lakos magyarok kívánságára“.

Turkuri Sámuel 1725-ben meglátogatta ezeket a moldvai magyarokat és ott hét falut talált egymás mellett, amelyben mind magyarul beszéltek. Zöld Péter katolikus pap, akik a székely határőrség szervezése idején oly nagy szerepet játszott, amikor először kimenekült (1767-ben) Moldvába, meggyóntatott 7137 személyt és 2512-öt újra keresztelt.

Ezeknek a magyaroknak ma már csak szórva-nyosan lehet a nyomait találni, mert legnagyobb részük elszéledt vagy elrománosodott.

Maga a nép sokszor igyekezett ellentállni az elrománosítási törekvésekkel szemben. Mártonffy József erdélyi püspök (1746—1815) idejében, a püspökhöz kérelemlevelet intéztek, hogy védje meg őket az olasz misszió túlkapása ellen és rendeljen el számukra magyar lelkészeket. A levél a misszió kezébe került és ez a legnagyobb üldöztetésekre szolgált.

Az első magyar bibliafordítást, az úgynevezett Müncheneri kódexet, szintén csángó vidéken, Tatroson írták 1466-ban. Azonban errenézve nyomokat a későbbi történelemtudósok nem találtak, mert Tatros évszázadok alatt többször elpusztult és minden Magyarországra vonatkozó kéziratnak nyoma veszett.

A Müncheneri Kódexet, mint a történelemkutatók

megjegyzik, 1466-ban írta Németi György Tatros városában. A müncheni udvari könyvtárban Fehérvári Miklós fedezte fel 1834-ben. Tartalma: A legrégebb magyar naptár és a négy evangélium. Az utóbbi az első magyar bibliafordítás töredéke, melynek egyéb töredékei a bécsi s az Apor Kódexekben maradtak fenn.

A bukovinai székely-magyaroknak tehát teljesen igazuk volt, amikor semmiképen sem azonosították magukat a Moldvában élő széjjelszéledt magyarokkal, akiknek ma már egyáltalán nincsen közösségük. Én egy-két napi vándorlás után merő véletlen folytán találkoztam néhány családdal, megismertem a Bukovinában említett Tamás Istvánt is, aki nagy segítségemre volt ottani tartózkodásom alatt.

Úgy látszik azonban, nem valami biztató lehetett külsőm, mert újra csendőrkézre kerültem. Elég gyengén román ismereteimnél fogva érthetően gyanúsnak tüntem föl. Bár mindent megpróbált az én csángó barátom és én is különböző igazolványom felmutatásával próbáltam a gyanút eloszlatni, meddő maradt minden kísérlet. Szerencsére azonban Tamás István a „helyi viszonyokkal és szokásokkal” eléggé ismerős volt és így némi anyagi áldozat árán megrövidíték az őrségen való kényszerű tartózkodásomat és különböző jegyzőkönyvek felvétele és aláírása után, nehogy azonban valami bajom történjen, szuronyos kísérettel vonatra ültettek.

Azok a feljegyzések, amelyek nem voltak „kellőleg” biztosítva, sajnos, a csend éber őreinél maradtak s nekem az igazi csángóvidéken töltött időmről csak az emlékezetemben jól megőrzött adatok maradtak meg.

XX.

Erdély boldog sorsfordulása új korszakot jelent az annyi sorsüldözésen keresztül ment bukovinai ma-

gyarokra. Százhetvenkét évi hányódás után a magyar kormány erélyes és gyors elhatározása folytán derék magyar testvéreink végleg hazatérhettek az anyaországba. Józseffalva ugyan a testvéri együttérzés és áldozatkészség megnyilvánulása folytán újjáépült, de annak derék papja Németh Kálmán lankadatlanul fáradozott az anyaországba való végleges hazatelepítés érdekében. A magyar kormánykörökben megértésre talált a bukovinai magyarok kérése. 1940. november 15-én megtartott minisztertanácson elhatározták a hazatelepítést és annak keresztülvitelével a kormány vitéz **Bonczos** Miklós belügyi államtitkárt bízta meg, aki azonnal hozzáfogott a nehéz feladat megvalósításához.

Jugoszlávia összeomlása és a magyar csapatok dicsőséges bevonulása a Délvidékre, kedvezett a visszatelepítésnek, mert a szerb földbirtokműveletek felszámolásával a magyar kormány megfelelő és kedvező területeket engedhetett át a visszatelepülőknek.

1941. május 11-én írta alá Magyarország és Románia a bukovinai magyarok hazatelepítéséről szóló egyezményt. Ettől kezdve nap mint nap átfutott a határon egy 18 kocsiból álló szerelvény a bukovinai magyarokért, akiknek hazatelepítése vitéz nagybányai Horthy Miklós Kormányzó Úr születésnapjára, 1941. június 18-ára befejeződött.

Az anyaországba hazatelepített székely-magyarok utolsó csoportja Sebestyén Antal pápai prelátus, hadikfalvi, plébános vezetésével, 1941. június 19-én érkezett meg a nagyváradi állomásra, ahol a feldíszített pályaudvaron lelkes ünnepléssel fogadták a hazatérő testvéreket. Ott volt a fogadtatásnál vitéz **Góthay** Béla tábornok, a nagyváradi helyőrség parancsnoka, dr. **Cziffra** Kálmán megyei- és dr. **Hlatky** Endre városi főispánok vezetésével a város és a megye előkelősége és ezrekre menő tömeg szorongott a kordon mögött,

hogy szívből jövő üdvözetet mondhasson a hazatérők utolsó csoportjának. Dr. **Soós** István, Nagyvárad polgármestere üdvözölte a vonat előtt felsorakozott bukovinai családokat, akik magasan lobogtatták kezeikben az „**Éljen Horthy Miklós!**“ felírású nemzetiszínnű zászlócskákat. A hadikfalviak papja, Sebestyén

vitész nagybányai HORTHY MIKLÓS
Magyarország kormányzója.

Antal, megilletődötten köszönte meg a szép ünneplést és hitet tett, hogy dolgozó fiai lesznek a hazának.

Nagyvárad város szeretete nemcsak szavakban, hanem tettekben is megnyilvánult. A hazatelepülők nap mint nap átfutó vonatait az állomáson a város megbízottai meleg étellel és szeretetadományokkal

várták. A város közönsége szívesen adakozott, csak-hogy a hazatérő testvérek hiányt ne szenvedjenek. **Kortsmáros** László, az Erdélyi Párt nagyváradi tagozatának lelkes elnöke sűrűn látogatta az átmenő vonatokat, hogy a város polgársága örömének és szeretetének megnyilvánulását tolmácsolja. Dr. **Dalló**

BÁRDOSSYLÁSZLÓ
miniszterelnök.

Gyula városi tanácsnok, **Kovács** Jolán a szociális ügyosztály vezetője, valamint a menekültügyi hivatal derék tisztviselői kara irányították az átutazók ellátását és gondoskodtak minden kívánság teljesítéséről.

A bukovinai székely-magyaroknak most már nemcsak otthonuk, hanem hazájuk is van. Az új tele-

pülés falvai — **Józsefháza, Bácsjózseffalva, Hadikszállás. Hadikliget, Hadiklelke, Hadikhalma, Bácsbadikfalva, Hadikháza, Hadikvára, Istenhozott, Bácsistensegits, Istenvelünk, Isteni öld je, Istenáldás, Istenkeze, Istenszeme, Bácsandrásfalva, Andxásháza, Reioimátusandrásfalva, Bácsandrászállás, Andrásvára, Reformátusandrásfalva és Fogadjisten** — nevükben megőrzi a múlt emlékeit, de annak minden egyes családja házával gondol azokra, akik felkarolták az ügyüket és bizonyára múltjukhoz híven hasznos és dolgozó polgárai lesznek az anyaországnak.